ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ CARL OTTO LENZ της 5ης Οκτωβρίου 1993 *

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

Α — Εισαγωγή

1. Στην προκειμένη υπόθεση το Δικαστήριο καλείται να αποφανθεί επί της αιτήσεως αναιρέσεως που έχει υποβάλει η Επιτροπή κατά της αποφάσεως που εξέδωσε στις 26 Φεβρουαρίου 1992 το Πρωτοδικείο επί των προσφυγών που είχαν ασκήσει 619 συνολικά υπάλληλοι του Κοινού Κέντρου Ερευνών της Ispra (συνεκδικασθείσες υποθέσεις T-17/89, T-21/89 και T-25/89) [1]. Επιπλέον, το Δικαστήριο καλείται να αποφανθεί επί «ανταναιρέσεως» που άσκησαν οι υπάλληλοι με το υπόμνημα αντικρούσεως.

2. Οι υπάλληλοι είχαν προβάλει ενώπιον του Πρωτοδικείου [2] ορισμένες αξιώσεις που αφορούσαν την *κατά τους ισχυρισμούς των προσφευγόντων καθυστερημένη έκδοση του κανονισμού 3294/88* [3], με τον οποίο τροποποιήθηκε, στο πλαίσιο της ανά πενταετία προσαρμογής, για την περίοδο 1976-1980 (δηλαδή από την 1η Ιανουαρίου 1981) ο διορθωτικός συντελεστής που ίσχυε για τον τόπο υπηρεσίας τους. Ο κανονισμός αυτός εκδόθηκε κατόπιν της ακυρώσεως από το Δικαστήριο [4], λόγω παραβάσεως του άρθρου 64 του Κανονισμού Υπηρεσιακής Καταστάσεως (στο εξής: ΚΥΚ), της αναπροσαρμογής που είχε επιφέρει ο κανονισμός 3619/86 [5]. Οι υπάλληλοι είχαν *ζητήσει από το Πρωτοδικείο να υποχρεώσει την Επιτροπή*

α) να αποκαταστήσει τη ζημία που προέκυψε από τη μείωση αγοραστικής δυνάμεως που υπέστησαν οι καθυστερούμενες αποδοχές που καταβλήθηκαν στους προσφεύγοντες-ενάγοντες βάσει του κανονισμού 3294/88,

β) να καταβάλει τόκους υπερημερίας από την ημερομηνία του ληξιπροθέσμου των εν λόγω καθυστερουμένων ποσών μέχρι την ημερομηνία της πραγματικής καταβολής τους [6].

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

1 — Συλλογή 1992, σ. II-293.

2 — Οι προσφυγές είχαν αρχικά ασκηθεί ενώπιον του Δικαστηρίου, το οποίο, μετά την περάτωση της έγγραφης διαδικασίας, διαβίβασε, με Διατάξεις της 15ης Νοεμβρίου 1989, τις υποθέσεις στο Πρωτοδικείο. Όσον αφορά τις λεπτομέρειες της διαδικασίας, βλ. σκέψεις 1 και 12 έως 18 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

3 — Κανονισμός του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1988, για τη βελτίωση των διορθωτικών συντελεστών που εφαρμόζονται στη Δανία, τη Γερμανία, την Ελλάδα, τη Γαλλία, την Ιρλανδία, την Ιταλία, τις Κάτω Χώρες και το Ηνωμένο Βασίλειο στις αποδοχές και τις συντάξεις των υπαλλήλων και του λοιπού προσωπικού των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕ L 293 της 27. 10. 1988, σ. 1).

4 — Απόφαση της 28ης Ιουνίου 1988 στην υπόθεση 7/87, Επιτροπή κατά Συμβουλίου (Συλλογή 1988, σ. 3401).

5 — Κανονισμός του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 1986, για τροποποίηση των διορθωτικών συντελεστών που εφαρμόζονται στη Δανία, τη Γερμανία, την Ελλάδα, τη Γαλλία, την Ιρλανδία, την Ιταλία, τις Κάτω Χώρες και το Ηνωμένο Βασίλειο, επί των αποδοχών και συντάξεων των υπαλλήλων και του λοιπού προσωπικού των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕ L 336 της 29. 11. 1986, σ. 1.)

6 — Σκέψη 19 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

3. Η Επιτροπή είχε ζητήσει την απόρριψη της προσφυγής-αγωγής.

4. Οι υπάλληλοι είχαν στηρίξει το *αίτημά τους για καταβολή «τόκων υπερημερίας»* στην αδικαιολόγητη καθυστέρηση με την οποία η Επιτροπή κατέβαλε τις καθυστερούμενες αποδοχές τους. Κατά τους υπαλλήλους, οι αποδοχές αυτές κατέστησαν απαιτητές το 1981 και όχι τον Νοέμβριο 1988 (οπότε και τους καταβλήθηκαν).

5. Το Πρωτοδικείο απέρριψε το αίτημα αυτό, επειδή πριν από την έκδοση του κανονισμού 3294/88 στις 24 Οκτωβρίου 1988 δεν υφίστατο καμία αξίωση για την εκ των υστέρων καταβολή αποδοχών και επομένως δεν μπορούσε να υπάρχει μέχρι την ανωτέρω ημερομηνία καμία καθυστέρηση ως προς την εξόφληση ληξιπρόθεσμου χρέους [7]. Το Πρωτοδικείο έκρινε ότι μετά την έκδοση του κανονισμού αυτού η Επιτροπή εκπλήρωσε την υποχρέωσή της προς καταβολή χωρίς καμία υπαίτια καθυστέρηση [8].

6. Αντίθετα, το Πρωτοδικείο δέχθηκε το *αίτημα των υπαλλήλων να αποζημιωθούν για τη ζημία που υπέστησαν λόγω της απώλειας αγοραστικής δυνάμεως.*

7. Το αίτημα αυτό στηριζόταν, πρώτον, σε παράβαση των άρθρων 64 και 65 του ΚΥΚ. Όπως ισχυρίστηκαν οι υπάλληλοι ενώπιον του Πρωτοδικείου, η Επιτροπή παρέβη τα άρθρα αυτά, επειδή κατέβαλε ποσό ίσο προς την ονομαστική αξία των καθυστερουμένων αποδοχών. Η ονομαστική όμως αυτή αξία δεν αρκεί για την εξασφάλιση της ισοτιμίας των αποδοχών από άποψη αγοραστικής δυνάμεως. Προς στήριξη του ισχυρισμού τους αυτού οι υπάλληλοι προσκόμισαν στατιστικούς υπολογισμούς σχετικά με την απώλεια αγοραστικής δυνάμεως της ιταλικής λίρας μεταξύ Ιανουαρίου 1981 και Νοεμβρίου 1988 [9].

8. Δεύτερον, οι υπάλληλοι κατηγόρησαν την Επιτροπή ότι δεν εξετέλεσε ορθώς την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση 7/87, αφού δεν αντιστάθμισε την προαναφερθείσα απώλεια αγοραστικής δυνάμεως, μολονότι το Δικαστήριο τόνισε την ανάγκη προσδόσεως αναδρομικής ισχύος στους νέους διορθωτικούς συντελεστές (οι οποίοι επομένως έπρεπε να αρχίσουν να ισχύουν από την 1η Ιανουαρίου 1981 [10]) [11].

9. Το Πρωτοδικείο έκρινε ότι η κατά τον κανονισμό 3294/88 ρύθμιση μπορούσε και συνεπώς έπρεπε επίσης να έχει εκδοθεί την 1η Ιανουαρίου 1984 [12]. Το γεγονός ότι έγκυρος κανονισμός εκδόθηκε μόλις τον Οκτώβριο 1988 συνιστά παραβίαση της γενικής αρχής ότι οι αποφάσεις στον εν λόγω τομέα πρέπει να λαμβάνονται χωρίς καθυστέρηση [13] και συνιστά συνεπώς πταίσμα [14]. Το Πρωτοδικείο δέχθηκε ότι το Συμβούλιο διέθετε ήδη το 1986 όλα τα αναγκαία στοιχεία για να εκδώσει κανονισμό σύμφωνο με

7 — Σκέψεις 23 έως 25 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

8 — Σκέψη 26 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

9 — Βλ. σκέψεις 29 έως 31 της αναιρεσιβαλλομένης αποφά-

10 — Βλ. ανωτέρω σημείο 2.

11 — Σκέψεις 32 και 33 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως. η παρατήρηση αυτή αφορά τη σκέψη 25 της αποφάσεως στην υπόθεση 7/87.

12 — Σκέψη 39 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

13 — Σκέψη 36 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

14 — Σκέψη 39 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

τις επιταγές του ΚΥΚ [15]. Ακόμη όμως και αν το Συμβούλιο είχε εκδώσει τέτοιο κανονισμό μέχρι το 1986, η διαδικασία που οδήγησε στις διάφορες προτάσεις της Επιτροπής προς το Συμβούλιο ήταν ήδη υπερβολικά μακρά [16].

10. Όσον αφορά τη ζημία των υπαλλήλων, στη σκέψη 40 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως αναφέρονται τα εξής:

Το Πρωτοδικείο θεωρεί αποδεδειγμένο ότι, λόγω της υπαίτιας αυτής καθυστερήσεως, οι ενάγοντες υπέστησαν ζημία, η οποία συνίσταται στην απώλεια αγοραστικής δυνάμεως των καθυστερουμένων αποδοχών που έπρεπε να είχαν εκκαθαριστεί κατά το πρώτο τρίμηνο του 1984 και οι οποίες εκκαθαρίστηκαν αρκετά έτη αργότερα. Συναφώς, πρέπει να παρατηρηθεί ότι είναι αδύνατο, πλην ειδικών περιστάσεων, να αποδειχθεί πώς θα είχαν διαθέσει οι ενάγοντες τις καθυστερούμενες αποδοχές που τους οφείλονταν, αν τους είχαν καταβληθεί εμπροθέσμως. Στις παρούσες όμως υποθέσεις δεν χρειάζεται να αναζητηθεί η απόδειξη ατομικών απωλειών, αλλά να εξακριβωθεί η ύπαρξη περιστατικών που αποδεικνύονται αντικειμενικά βάσει στοιχείων που είναι ακριβή και κατέστησαν δημόσια. Προσκομίζοντας έγκυρες στατιστικές, οι οποίες δεν αμφισβητήθηκαν από την εναγομένη, οι ενάγοντες απέδειξαν κατά νόμο επαρκώς τη χειροτέρευση της αγοραστικής δυνάμεως που έπληξε τις καθυστερούμενες αποδοχές τους κατά την επίδικη περίοδο.

11. Κατόπιν αυτού, το Πρωτοδικείο *υποχρέωσε* την Επιτροπή να καταβάλει στους ενάγοντες αποζημίωση για την απώλεια της αγοραστικής δυνάμεως που υπέστησαν μεταξύ 1ης Ιανουαρίου 1994 και Νοεμβρίου 1988 οι εκ των υστέρων καταβληθείσες καθυστερούμενες αποδοχές τους. Κατά το διατακτικό της αποφάσεως, το ποσό της αποζημιώσεως πρέπει να υπολογιστεί βάσει των επίσημων στατιστικών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων σχετικά με την εξέλιξη της αγοραστικής δυνάμεως στα διάφορα κράτη μέλη και να καθοριστεί με κοινή συμφωνία των διαδίκων.

12. Η αίτηση αναιρέσεως που υπέβαλε η Επιτροπή κατά της ανωτέρω αποφάσεως στηρίζεται σε τρεις λόγους.

13. Με τον *πρώτο λόγο αναιρέσεως* η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι το Πρωτοδικείο προέβη σε κακή ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, όσον αφορά τους «τόκους υπερημερίας» και την αποζημίωση που επιδικάστηκε εν προκειμένω για την υποτίμηση της αξίας του χρήματος. Με τον *δεύτερο λόγο αναιρέσεως* η Επιτροπή βάλλει κυρίως κατά της αιτιολογίας της αποφάσεως επί του σημείου αυτού, την οποία θεωρεί ανεπαρκή και αντιφατική (πρώτο μέρος). Επιπλέον, η Επιτροπή επικρίνει την αιτιολογία της αποφάσεως, επειδή το Πρωτοδικείο δεν έλαβε υπόψη ότι η κύρια απαίτηση μπορούσε να προσδιοριστεί ήδη το 1986 (δεύτερο μέρος) και επειδή η Επιτροπή καθίσταται υπεύ-

15 — Σκέψη 38 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως. η σκέψη αυτή του Πρωτοδικείου εξηγείται από το γεγονός ότι η Επιτροπή είχε υποβάλει την οριστική πρότασή της για κανονισμό του Συμβουλίου κατά τα τέλη του 1985 και ότι στην πρόταση αυτή στηρίχθηκαν τόσο ο κανονισμός 3916/86 όσο και ο κανονισμός 3294/88.

16 — Σκέψη 39 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

θυνη για τη συμπεριφορά άλλου οργάνου (του Συμβουλίου). Επί του τελευταίου αυτού σημείου το Πρωτοδικείο, επιπλέον, εφάρμοσε εσφαλμένα το κοινοτικό δίκαιο (τρίτο μέρος). Με τον *τρίτο λόγο αναιρέσεως* η Επιτροπή βάλλει κατά της σκέψεως 40 της προσβαλλομένης αποφάσεως, η οποία παρατέθηκε ανωτέρω, και ισχυρίζεται ότι το Πρωτοδικείο προέβη σε «κακή ερμηνεία και εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου ως προς την απόδειξη της ζημίας, η οποία είναι αναγκαία προϋπόθεση της καταβολής αποζημιώσεως».

14. Η *Επιτροπή ζητεί* από το Δικαστήριο

— να ακυρώσει την απόφαση του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Τ-17/89, Τ-21/89 και Τ-25/89, κατά το μέρος κατά το οποίο υποχρεώνει την Επιτροπή «να καταβάλει στους ενάγοντες τόκους [αποζημίωση] προς αποκατάσταση της ζημίας που υπέστησαν, κατά την εκκαθάριση των καθυστερουμένων αποδοχών τους, λόγω απωλείας της αγοραστικής δυνάμεως που έπληξε τις καθυστερούμενες αυτές αποδοχές μεταξύ 1ης Ιανουαρίου 1984 και Νοεμβρίου 1988»,

— να δεχθεί τα αιτήματα που υπέβαλε η Επιτροπή ενώπιον του Πρωτοδικείου και να απορρίψει τα αιτήματα των αντιδίκων,

— να αποφανθεί κατά νόμο ως προς τα δικαστικά έξοδα.

Οι *υπάλληλοι ζητούν* από το Δικαστήριο

— κυρίως:

α) να απορρίψει ως απαράδεκτη την αναίρεση της Επιτροπής κατά της αποφάσεως που εξέδωσε το Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στις 26 Φεβρουαρίου 1992 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Τ-17/89, Τ-21/89 και Τ-25/89,

β) να καταδικάσει την Επιτροπή στα δικαστικά έξοδα.

— επικουρικά, εφόσον το Δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να αποφανθεί εν όλω ή εν μέρει επί του βασίμου της αναιρέσεως:

α) να απορρίψει την αίτηση αναιρέσεως της Επιτροπής ως αβάσιμη,

β) να ακυρώσει την απόφαση του Πρωτοδικείου και να δεχθεί πλήρως τα αρχικά αιτήματα που είχαν υποβάλει ενώπιον του Πρωτοδικείου,

γ) να καταδικάσει την Επιτροπή σε όλα τα δικαστικά έξοδα των δύο διαδικασιών.

15. Η Επιτροπή θεωρεί ότι η «ανταναίρεση» των υπαλλήλων (αίτημα β') είναι, κατά το άρθρο 49 του Οργανισμού (ΕΟΚ) του Δικαστηρίου, εκπρόθεσμη και συνεπώς απαράδεκτη.

16. Οι διάδικοι δέχθηκαν να μη διεξαχθεί προφορική διαδικασία.

17. Στη συνέχεια των προτάσεών μου θα αναφέρω, εφόσον είναι αναγκαίο, περαιτέρω λεπτομέρειες ως προς το πραγματικό και νομικό πλαίσιο και τους ισχυρισμούς των διαδίκων. Κατά τα λοιπά, παραπέμπω στην έκθεση του εισηγητή δικαστή.

Β — Η γνώμη μου επί της υποθέσεως

Επί της αιτήσεως αναιρέσεως της Επιτροπής

18. Οι ανωτέρω εκτεθέντες λόγοι αναιρέσεως [17] στηρίζονται σε δύο κατηγορίες αιτιάσεων. Οι αιτιάσεις της πρώτης κατηγορίας αφορούν τους τόκους υπερημερίας και την αποζημίωση που επιδίκασε το Πρωτοδικείο, καθώς και τα κριτήρια για τον *προσδιορισμό του ύψους* των τόκων αυτών και της αποζημιώσεως αυτής. Με τις αιτιάσεις της άλλης κατηγορίας η Επιτροπή βάλλει κατά του γεγονότος ότι, αν και η ίδια υπέβαλε την πρότασή της κατά τα τέλη του 1985, της καταλογίστηκε εντούτοις η περαιτέρω καθυστέρηση της εκδόσεως της ρυθμίσεως του κανονισμού 3294/88.

19. Κατόπιν των ανωτέρω, ενδείκνυται να γίνει διάκριση κατωτέρω μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών αιτιάσεων και να συνοψιστεί κάθε κατηγορία σε αυτοτελές κεφάλαιο.

Πρώτο κεφάλαιο: *Οι αιτιάσεις σχετικά με την ευθύνη της Επιτροπής μετά το 1986*

20. *Ι.* Οι αιτιάσεις αυτές περιέχονται στο δεύτερο [18] και στο τρίτο μέρος [19] του δεύ-

17 — Βλ. ανωτέρω σημεία 12 και 13.

18 — Βλ. σ. 26 και 27, αριθ. 31, της αιτήσεως αναιρέσεως.

19 — Βλ. σ. 27 και 28, αριθ. 33 έως 35, της αιτήσεως αναιρέσεως.

τερου λόγου αναιρέσεως. Η Επιτροπή βάλλει κατά του γεγονότος ότι, αν και η πρόταση στην οποία στηρίχθηκε ο κανονισμός 3294/88 είχε ήδη υποβληθεί στα τέλη του 1985, εντούτοις η επιπλέον καθυστέρηση (μέχρι το 1988) καταλογίστηκε στην ίδια και όχι στο Συμβούλιο. Η Επιτροπή θέτει το ερώτημα αν οι υπάλληλοι δεν έπρεπε, λόγω του χρονικού αυτού διαστήματος, να ασκήσουν αυτοτελή αγωγή, κατ' εφαρμογή του άρθρου 215 της Συνθήκης ΕΟΚ, κατά του Συμβουλίου ως νομοθέτη αντί κατά της Επιτροπής ως εργοδότη. Η Επιτροπή θεωρεί ότι στο σημείο αυτό αφενός η αιτιολογία είναι ελλιπής και αφετέρου πρόκειται για κακή εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου εκ μέρους του Πρωτοδικείου.

21. *Η.* Τις αιτιάσεις αυτές αφορούν δύο από τις ενστάσεις απαραδέκτου που πρότειναν οι υπάλληλοι.

22. *1.* Κατά τους υπαλλήλους, η Επιτροπή βάλλει κατά ορισμένων τμημάτων της αποφάσεως στα οποία το Πρωτοδικείο εκτίμησε το μέγεθος της καθυστερήσεως που έπρεπε να καταλογιστεί στην Επιτροπή. Οι ισχυρισμοί της Επιτροπής επί του σημείου αυτού είναι συνεπώς απαράδεκτοι, καθόσον αφορούν τις εκ μέρους του Πρωτοδικείου *εκτιμήσεις πραγματικών περιστατικών*.

23. Το επιχείρημα αυτό πρέπει να απορριφθεί. Μολονότι η αίτηση αναιρέσεως κατά αποφάσεων του Πρωτοδικείου περιορίζεται στα νομικά ζητήματα [20] και δεν μπορεί να στηρίζεται σε λόγους που αφορούν την εκ μέρους του Πρωτοδικείου εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών [21], στην προκειμένη υπόθεση δεν αμφισβητούνται τα περιστατικά βάσει των οποίων το Πρωτοδικείο προσδιόρισε την έκταση ευθύνης της Επιτροπής και επί των οποίων παράλληλα στηρίζονται οι αιτιάσεις εν προκειμένω. Τα πραγματικά αυτά περιστατικά προκύπτουν σαφώς — και χωρίς να χρειάζεται καμία «εκτίμηση» — από τη χρονολογική σειρά με την οποία εκτυλίχθηκαν τα γεγονότα. Η Επιτροπή βάλλει κατά του περιεχομένου και της αιτιολογίας των *νομικών συμπερασμάτων* που συνήγαγε το Πρωτοδικείο από τα πραγματικά αυτά περιστατικά. Κατά συνέπεια, το προαναφερθέν επιχείρημα των υπαλλήλων δεν μπορεί να γίνει δεκτό.

24. *2.* Οι υπάλληλοι υποστηρίζουν επίσης ότι η Επιτροπή, με τους προαναφερθέντες ισχυρισμούς της, υποβάλλει στο Δικαστήριο νέο αίτημα, το οποίο δεν είχε υποβληθεί ενώπιον του Πρωτοδικείου και το οποίο συνεπώς είναι, κατά το άρθρο 113 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, απαράδεκτο.

25. Ούτε το επιχείρημα αυτό των υπαλλήλων ευσταθεί. Τα αιτήματα που υποβάλλει η Επιτροπή στο τέλος του δικογράφου της αναιρέσεώς της είναι πλήρως σύμφωνα προς την προαναφερθείσα δικονομική διάταξη. Οι υπό εξέταση αιτιάσεις της

20 — Βλ. άρθρο 168 Α της Συνθήκης ΕΟΚ και άρθρο 51 του κανονισμού (ΕΟΚ) του Δικαστηρίου, καθώς και τις παράλληλες διατάξεις που αφορούν τις δύο άλλες Κοινότητες.

21 — Βλ. απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 1991 στην υπόθεση C-238/90 P, Vidrányi κατά Επιτροπής (Συλλογή 1991, σ. I-4339, σκέψη 12).

Επιτροπής εξυπηρετούν άμεσα τη θεμελίωση των αιτημάτων αυτών. Αν δηλαδή οι αιτιάσεις αυτές γίνουν δεκτές, τούτο θα έχει ως συνέπεια την εν μέρει τουλάχιστον αναίρεση της προσβαλλομένης αποφάσεως και/ή την εν μέρει αποδοχή του αιτήματος που είχε προβάλει η Επιτροπή ενώπιον του Πρωτοδικείου (να απορριφθεί η αγωγή). Κατά συνέπεια, η Επιτροπή δεν υπέβαλε ούτε ρητώς ούτε σιωπηρώς άλλα αιτήματα απ' ό, τι στην πρωτοβάθμια δίκη.

26. *3.* Το συμπέρασμα συνεπώς είναι ότι δεν υφίσταται καμία αμφιβολία για το παραδεκτό των επίμαχων αιτιάσεων της Επιτροπής.

27. *III.* Όπως αναφέρθηκε, η Επιτροπή βάλλει τόσο κατά της αιτιολογίας όσο και κατά του περιεχομένου των συμπερασμάτων στα οποία κατέληξε το Πρωτοδικείο για τον μετά το 1986 χρόνο.

28. *1.* Στο σημείο αυτό κρίνω σκόπιμο να εξετάσω καταρχάς το ζήτημα αν η αιτιολογία του Πρωτοδικείο ανταποκρίνεται στις προϋποθέσεις που ισχύουν συναφώς.

29. Με την απόφαση Vidranyi [22] το Δικαστήριο τόνισε τον θεμελιώδη κανόνα ότι κάθε δικαστήριο πρέπει να αιτιολογεί την απόφασή του.

22 — Βλ. προηγούμενη υποσημείωση, σκέψη 29 της αποφάσεως.

30. Στην προκειμένη περίπτωση η Επιτροπή θεωρεί ότι ο κανόνας αυτός παραβιάστηκε, καθόσον *δεν υπάρχει καμία* αιτιολογία. Κατά συνέπεια, η προσβαλλόμενη απόφαση πάσχει «βαρύτατη πλημμέλεια» [23].

31. Από την εξέταση της αιτιάσεως αυτής προκύπτει ότι όντως το Πρωτοδικείο δεν ανέφερε τους λόγους για τους οποίους η Επιτροπή υπέχει ευθύνη για τη μετά το 1986 καθυστέρηση. Η εξήγηση όμως αυτή θα ήταν κατ' αρχήν αναγκαία για την κατανόηση της συλλογιστικής του Πρωτοδικείου.

32. Κατά τη σκέψη 35 της αποφάσεως, το Πρωτοδικείο καλείται, μεταξύ άλλων, να αποφαίνεται επί των χρηματικών απαιτήσεων που προβάλλουν οι υπάλληλοι, κατ' εφαρμογή του άρθρου 179 της Συνθήκης ΕΟΚ, κατά του οργάνου στο οποίο ανήκουν. Διάδικος (και ενδεχομένως οφειλέτης) είναι στην περίπτωση αυτή *το ίδιο* το όργανο, και συγκεκριμένα υπό την ιδιότητα που έχει ως *αρμόδια για τους διορισμούς αρχή* [24].

33. Επιπλέον, από τη σκέψη αυτή της αποφάσεως προκύπτει ότι το Πρωτοδικείο θεωρεί — ορθώς, αφού ο ΚΥΚ δεν προβλέπει, σε περίπτωση αναδρομικών μέτρων προσαρμογής των αποδοχών, καμία αύξηση του

23 — Βλ. σ. 28, αριθ. 35, της αιτήσεως αναιρέσεως.

24 — Βλ. την απόφαση της 7ης Απριλίου 1965 στην υπόθεση 28/64, Müller κατά Συμβουλίου της ΕΟΚ και Συμβουλίου της ΕΚΑΕ (Slg. 1965, σ. 323, και συγκεκριμένα σ. 338), καθώς και την απόφαση της 10ης Ιουνίου 1987 στην υπόθεση 307/85, Γαβανάς κατά Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και Συμβουλίου (Συλλογή 1987, σ. 2435, σκέψη 7).

ονομαστικού ποσού, ακόμη και αν η ρύθμιση περί προσαρμογής έχει θεσπιστεί με καθυστέρηση [25] — ότι το έρεισμα της απαιτήσεως των εναγόντων αποτελούν οι γενικοί κανόνες περί αποζημιώσεως. Οι απαιτήσεις αποζημιώσεως όμως στρέφονται, εν αμφιβολία, κατά αυτού στον οποίο μπορεί να καταλογιστεί η ζημιογόνα συμπεριφορά [26].

34. Συναφώς, όσον αφορά την «καθυστέρηση κατά τη θέσπιση της κανονιστικής ρυθμίσεως», την οποία το Πρωτοδικείο θεώρησε ως υπαίτια συμπεριφορά [27], στη σκέψη 38 της προσβαλλομένης αποφάσεως εκτίθενται τα εξής:

«Στην προκειμένη περίπτωση (...) η νομική βάση της ανά πενταετία προσαρμογής έπρεπε να είχε θεσπιστεί το αργότερο το 1986, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι τότε το Συμβούλιο διέθετε όλα τα αναγκαία στοιχεία για να εκδώσει κανονισμό σύμφωνο με τις επιταγές του ΚΥΚ.»

35. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το Πρωτοδικείο καταλόγισε τη μετά το 1986 καθυστέρηση στο Συμβούλιο, πράγμα που εξάλλου συμβιβάζεται με το γεγονός ότι ο κανονισμός 3294/88 στηρίχθηκε στην ίδια πρόταση της Επιτροπής όπως και ο κανονισμός 3619/86 και ότι το Δικαστήριο ακύρωσε τον τελευταίο αυτό κανονισμό λόγω ακριβώς των διατάξεων οι οποίες απέκλιναν από την πρόταση της Επιτροπής [28].

36. Το γεγονός ότι, υπό τις περιστάσεις αυτές, η Επιτροπή θεωρήθηκε υπεύθυνη για τις μετά το 1986 επελθούσες ενδεχομένως ζημίες δεν εξηγείται ούτε με βάση το ότι και αυτή, όπως το Συμβούλιο, αποτελεί όργανο των Κοινοτήτων. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, στη συγκεκριμένη περίπτωση οι κατηγορίες έχουν διατυπωθεί κατά της Επιτροπής ως οργάνου και όχι κατά των Κοινοτήτων ή κατά μιας από τις Κοινότητες.

37. Τέλος, οι αγωγές αποζημιώσεως λόγω πράξεως κοινοτικού οργάνου (εν προκειμένω: του Συμβουλίου), το οποίο ενάγεται όχι επειδή αποτελεί την αρμόδια για τους διορισμούς αρχή, πρέπει να ασκούνται κατά ορισμένης Κοινότητας, η οποία στη συνέχεια εκπροσωπείται ενώπιον του κοινοτικού δικαιοδοτικού οργάνου από το αρμόδιο όργανο [29]. Στην περίπτωση αυτή η ακολουθητέα διαδικασία προβλέπεται από τις γενικές διατάξεις των Συνθηκών και των Οργανισμών του Δικαστηρίου. Εφαρμογή δεν έχουν ούτε το άρθρο 179 της Συνθήκης ΕΟΚ (ή το άρθρο 152 της Συνθήκης ΕΚΑΕ) ούτε τα άρθρα 90 και 91 του ΚΥΚ [30].

25 — Βλ. την απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 1986 στην υπόθεση 264/83, Delhez κατά Επιτροπής (Συλλογή 1986, σ. 2749, σκέψη 16).

26 — Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου επί των άρθρων 178 και 215, δεύτερη παράγραφος, της Συνθήκης ΕΟΚ, οι αγωγές κατά της Κοινότητας είναι *απαράδεκτες*, εφόσον η επελθούσα ζημία οφείλεται σε πράξεις των εθνικών αρχών: βλ., π. χ., την απόφαση της 7ης Ιουλίου 1987 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 89/86 και 91/86, L'Étoile commerciale και CNTA κατά Επιτροπής, Συλλογή 1987, σ. 3005, σκέψεις 17 έως 21).

27 — Σκέψεις 36 και 37 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

28 — Βλ. την παρατιθέμενη στην υποσημείωση 5 απόφαση, σκέψεις 11 έως 13, 15 έως 22 και 23 έως 27.

29 — Βλ. την απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 1973 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 63/72 έως 69/72, Werhahn κατά Συμβουλίου (Slg. 1973, σ. 1229, σκέψη 7).

30 — Βλ. την απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 1975 στην υπόθεση 9/75, Meyer-Burckhardt κατά Επιτροπής (Slg. 1975, σ. 1171).

38. Εξήγηση για τη συλλογιστική του Πρωτοδικείου, η οποία, όπως είδαμε, δεν φαίνεται εκ πρώτης όψεως εύλογη, δεν απαντά ούτε στην απόφαση του Δικαστηρίου επί της υποθέσεως Meyer-Burckhardt [31], στην οποία παραπέμπει η σκέψη 35 της προσβαλλομένης αποφάσεως. Δεν αμφισβητείται βέβαια ότι, κατά την απόφαση Meyer-Burckhardt, η *δίκη περί αποζημιώσεως* που ανακύπτει λόγω της υπηρεσιακής σχέσεως μεταξύ υπαλλήλου και κοινοτικού οργάνου εμπίπτει στο άρθρο 179 της Συνθήκης ΕΟΚ και στα άρθρα 90 και 91 του ΚΥΚ [32]. Ούτε αμφισβητείται ότι το Δικαστήριο ερμήνευσε ευρέως το πότε υπάρχει διαφορά «που έχει ανακύψει λόγω της υπηρεσιακής σχέσεως» [33]. Αντίθετα, από κανένα χωρίο της αποφάσεως αυτής δεν συνάγεται ότι, όταν οι περιστάσεις της υποθέσεως είναι παρεμφερείς προς τις παρούσες, πρέπει να καταλογίζεται στην αρμόδια για τους διορισμούς αρχή η συμπεριφορά ενός άλλου οργάνου.

39. Κατά συνέπεια, η αιτιολογία της προσβαλλομένης αποφάσεως επί του επίμαχου σημείου δεν αρκεί για την παροχή των αναγκαίων εξηγήσεων.

40. Ο χαρακτηρισμός του κενού αυτού ως πλημμελούς αιτιολογίας και επομένως ως λόγου αναιρέσεως της προσβαλλομένης αποφάσεως δεν μπορεί να αποφευχθεί ούτε αν ληφθεί υπόψη η προηγούμενη νομολογία επί των παρεμφερών περιπτώσεων.

41. Από την άποψη αυτή, το Πρωτοδικείο θα μπορούσε να μη διασαφήσει το επίμαχο σημείο, μόνο εφόσον υπήρχε σαφής νομική κατάσταση, που να έχει επιβεβαιωθεί από πάγια πρακτική του Δικαστηρίου. Τούτο όμως δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να υποστηριχθεί ότι συμβαίνει εν προκειμένω.

42. Με την απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 1985 στην υπόθεση 158/79, Roumengous Carpentier [34], το Δικαστήριο επιδίκασε ως αποζημίωση στην προσφεύγουσα-ενάγουσα, η οποία εργαζόταν στην Ispra και έβαλλε κατά της καθυστερημένης προσαρμογής του διορθωτικού συντελεστή που ίσχυε για τον τόπο υπηρεσίας της, τόκους, τους οποίους υποχρεώθηκε να καταβάλει η Επιτροπή ως αρμόδια για τους διορισμούς αρχή.

31 — Βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

32 — Σκέψη 7 της αποφάσεως.

33 — Ο προσφεύγων, πρώην υπάλληλος κράτους μέλους και πρώην υπάλληλος της Επιτροπής, είχε απαιτήσει από την Επιτροπή την καταβολή αποζημιώσεως, επειδή η Επιτροπή δεν είχε δεχθεί το αίτημά του να μινήσει τη διαδικασία του άρθρου 169 της Συνθήκης ΕΟΚ κατά ορισμένου κράτους μέλους. Στο κράτος μέλος αυτό ίσχυαν διατάξεις περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως, οι οποίες είχαν αρνητικές συνέπειες επί των αξιώσεων του προσφεύγοντος στο πλαίσιο του κοινοτικού συνταξιοδοτικού συστήματος. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η προσφυγή ενέπιπτε στα άρθρα 90 και 91 του ΚΥΚ, επειδή ο προσφεύγων είχε ακολουθήσει τη διαδικασία που προβλέπουν οι διατάξεις αυτές και είχε ισχυριστεί ότι συνέτρεχε παράβαση του άρθρου 24 του ΚΥΚ περί της υποχρεώσεως αρωγής (σκέψη 8 της αποφάσεως Meyer-Burckhardt).
Και στην προκειμένη περίπτωση το Πρωτοδικείο προέβη σε ευρεία ερμηνεία του άρθρου 179 της Συνθήκης ΕΟΚ. Η εκπόνηση της προτάσεως της Επιτροπής, την οποία αφορά η καθυστέρηση που διαπιστώθηκε με τη σκέψη 39 της προσβαλλομένης αποφάσεως, ανήκει στη νομοθετική διαδικασία που προβλέπει το άρθρο 64 του ΚΥΚ. Θα πρέπει να υπενθυμιστεί ότι κατά κανόνα η Επιτροπή υπόκειται, ακόμη και ως όργανο με αρμοδιότητα υποβολής προτάσεων, στους γενικούς κανόνες περί αποζημιώσεως (βλ. την απόφαση Werhahn, υποσημ. 29, σκέψη 8). Το ζήτημα αν η προκειμένη υπόθεση εμφανίζει αρκετά στενή σχέση προς την υπηρεσιακή σχέση των υπαλλήλων δεν χρειάζεται πάντως να εξεταστεί περισσότερο, αφού δεν ετέθη από κανέναν από τους διαδίκους της αναιρετικής διαδικασίας.

34 — Συλλογή 1985, σ. 39. Βλ. επίσης τις συναφείς αποφάσεις που εκδόθηκαν την ίδια ημέρα στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 532/79, 534/79, 567/79, 600/79, 618/79, 660/79 και 543/79, Ameez κατά Επιτροπής (Συλλογή 1985, σ. 55), και στην υπόθεση 737/79, Battaglia κατά Επιτροπής (Συλλογή 1985, σ. 71).

43. Το Δικαστήριο εξέθεσε συναφώς τα εξής:

«Λαμβάνοντας υπόψη τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υποθέσεως και ιδίως την υπερβολική βραδύτητα με την οποία τα κοινοτικά όργανα εκτέλεσαν τα καθήκοντά τους, (...) το Δικαστήριο καθορίζει τους τόκους για την καθυστέρηση που επήλθε στην εκκαθάριση των ποσών που οφείλονταν στην προσφεύγουσα σε 6 % ετησίως (...)»

44. Στην περίπτωση όμως εκείνη επρόκειτο πράγματι για συμπεριφορά της Επιτροπής, την οποία η προσφεύγουσα κατηγορούσε ότι

«υπέπεσε σε σοβαρό υπηρεσιακό πταίσμα, επειδή, ενώ είχε ενημερωθεί για την παράνομη κατάσταση που κατήγειλαν οι ενδιαφερόμενοι, δεν ενήργησε για να επανορθώσει την κατάσταση αυτή» [35].

45. Πράγματι, η Επιτροπή, μολονότι οι τιμές τότε είχαν σημειώσει σημαντική αύξηση στον τόπο υπηρεσίας της προσφεύγουσας, είχε προσδώσει στην πρότασή της (για προσαρμογή του διορθωτικού συντελεστή), την οποία στη συνέχεια ακολούθησε το Συμβούλιο [36], ελάχιστη αναδρομική ισχύ, η οποία συνεπώς δεν ανταποκρινόταν στα κριτήρια του άρθρου 65, παράγραφος 2, του ΚΥΚ [37]. Επιπλέον, αντίθετα απ' ό, τι συνέβη εν προκειμένω, η Επιτροπή δεν στράφηκε κατά του Συμβουλίου, όταν εξέδωσε τη ρύθμιση περί προσαρμογής, η οποία ήταν πλημμελής (για άλλους έστω λόγους). Η ρύθμιση αυτή συνεπώς δεν μπορούσε να κηρυχθεί ανίσχυρη πριν η προσφεύγουσα προσβάλει το σχετικό εκκαθαριστικό σημείωμα του μισθού της.

46. Από τα ανωτέρω προκύπτει συνεπώς ότι η προαναφερθείσα απόφαση Roumengous Carpentier δεν μπορεί να δικαιολογήσει την επίμαχη έλλειψη αιτιολογίας.

47. Το ίδιο ισχύει και για τα αποφασισθέντα από το Δικαστήριο το 1984 [38] και το 1985 [39] στην υπόθεση Culmsee [40]. Κατόπιν της προσαρμογής των μισθών που είχε επιβάλει δικαστικώς η Επιτροπή, οι προσφεύγοντες στην ανωτέρω υπόθεση στράφηκαν τόσο κατά της αρμόδιας στην περίπτωσή τους για τους διορισμούς αρχής όσο και κατά του Συμβουλίου και απαίτησαν να τους καταβληθούν τόκοι. Ένα από τα αιτήματα της προσφυγής ήταν η ακύρωση του σχετικού εκκαθαριστικού σημειώματος, καθόσον η εκ των υστέρων καταβολή των καθυστερούμενων ποσών, την οποία προέβλεπε το σημείωμα αυτό, δεν περιελάμβανε την καταβολή τόκων υπερημερίας για τον χρόνο μετά την ημερομηνία ενάρξεως της αναδρομικής ισχύος της ρυθμίσεως. Επιπλέον, οι προσφεύγοντες απαιτούσαν να τους καταβληθεί αποζημίωση προς πλήρη αντιστάθ-

35 — Σκέψη 10 της αποφάσεως.

36 — Κανονισμός 3087/78 (ΑΒΙ. L 369, σ. 10).

37 — Βλ. απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1982 στην υπόθεση 158/79, Roumengous Carpentier κατά Επιτροπής (Συλλογή 1982, σ. 4379, σκέψεις 6 και 25 έως 27).

38 — Διάταξη της 26ης Σεπτεμβρίου 1984 στην υπόθεση 175/83, Culmsee κατά Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και Συμβουλίου (Συλλογή 1984, σ. 3321).

39 — Απόφαση της 4ης Ιουλίου 1985 στην υπόθεση 175/83, Culmsee κατά Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (Συλλογή 1985, σ. 2149).

40 — Οι αποφάσεις αυτές εντάσσονται στο πλαίσιο άλλων παράλληλων υποθέσεων: βλ. τις αποφάσεις της 4ης Ιουλίου 1985 στην υπόθεση 174/83, Ammann κ. λπ. κατά Συμβουλίου (Συλλογή 1985, σ. 2133). στην υπόθεση 176/83, Allo κατά Επιτροπής (Συλλογή 1985, σ. 2155), στην υπόθεση 233/83, Agostini κατά Επιτροπής (Συλλογή 1985, σ. 2163). στην υπόθεση 247/83, Ambrosetti κατά Επιτροπής (Συλλογή 1985, σ. 2171). και στην υπόθεση 264/83, Delhez κατά Επιτροπής (Συλλογή 1985, σ. 2179).
Αντίθετα απ' ό, τι οι προσφεύγοντες στην υπόθεση Culmsee, οι προσφεύγοντες στις υποθέσεις αυτές είχαν στραφεί μόνο κατά της αρμόδιας για τους διορισμούς αρχής.

μιση της απώλειας αγοραστικής δυνάμεως που είχαν υποστεί.

48. Το Δικαστήριο έκρινε παραδεκτή την προσφυγή κατά της αρμόδιας για τους διορισμούς αρχής (απορρίπτοντας πάντως ως απαράδεκτο το αίτημα περί μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεώς τους, επειδή το αίτημα αυτό δεν είχε υποβληθεί κατά τη διοικητική προδικασία). Αντίθετα, το Δικαστήριο απέρριψε ως απαράδεκτο το αίτημα επιδικάσεως τόκων εις βάρος του Συμβουλίου, επειδή η προσφυγή στρεφόταν μόνο κατά της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής.

49. Εκ πρώτης όψεως η λύση αυτή φαίνεται να σημαίνει ότι το Δικαστήριο εντάσσει τις αγωγές περί επιδικάσεως τόκων, όταν η υπόθεση είναι παρεμφερής με την προκειμένη, στο πλαίσιο της υπηρεσιακής/ εργασιακής σχέσεως, πράγμα που θα μπορούσε συνεπώς να σημαίνει ότι θεωρεί ως οφειλέτη — από ουσιαστική άποψη — την αρμόδια στην περίπτωση του ενάγοντος για τους διορισμούς αρχή.

50. Κατά του συμπεράσματος αυτού πάντως μπορεί σαφώς να αντιταχθεί το γεγονός ότι οι προσφεύγοντες στην υπόθεση εκείνη θεωρούσαν κατ' αρχήν την καταβολή τόκων ως αναγκαίο στοιχείο ενός νομότυπου εκκαθαριστικού σημειώματος, εφόσον με το σημείωμα αυτό καθορίζεται το ύψος των καθυστερούμενων αποδοχών βάσει μέτρων προσαρμογής που έχουν *αναδρομική ισχύ* [41]. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη ότι οι προσφεύγοντες στην υπόθεση εκείνη είχαν απαιτήσει την καταβολή τόκων *από την ημερομηνία ενάρξεως της αναδρομικής ισχύος*. Η απαίτηση που διατυπώνεται και αιτιολογείται κατά τον τρόπο αυτό στρέφεται λογικά κατά της αρμόδιας για τους διορισμούς αρχής.

51. Στην προκειμένη υπόθεση όμως το Πρωτοδικείο *δεν* θεώρησε ως κρίσιμο στοιχείο την *αναδρομική ισχύ* της ρυθμίσεως περί προσαρμογής (η οποία ανατρέχει στην 1η Ιανουαρίου 1981), αλλά την *καθυστέρηση* της θεσπίσεως της ρυθμίσεως αυτής. Κατόπιν αυτού, το Πρωτοδικείο επιδίκασε τόκους από το χρονικό σημείο κατά το οποίο έκρινε ότι είχε λήξει η εύλογη προθεσμία για τη θέσπιση της ρυθμίσεως αυτής.

52. Δεν αγνοώ το γεγονός ότι οι προσφεύγοντες στην υπόθεση Culmsee έβαλλαν επίσης κατά της καθυστερήσεως που είχε σημειωθεί στην αύξηση των μισθών [42], χωρίς όμως να συναγάγουν τις αναγκαίες συνέπειες για τη γένεση της υποχρεώσεως καταβολής τόκων (dies a quo).

53. Από όλα αυτά τα ιδιαίτερα στοιχεία της υποθέσεως Culmsee προκύπτει ότι οι αποφάσεις του Δικαστηρίου στην υπόθεση εκείνη δεν αποτελούν εν προκειμένω αξιόπιστο νομολογιακό προηγούμενο, εν πάση δε περιπτώσει δεν αποτελούν επαρκές έρεισμα, η ύπαρξη του οποίου επέτρεπε την *πλήρη παράλειψη* παραθέσεως αιτιολογίας επί του επίμαχου εν προκειμένω σημείου.

41 — Βλ. τους ισχυρισμούς των προσφευγόντων, οι οποίοι παρατίθενται στις σκέψεις 12 και 13 της αποφάσεως της 30ής Σεπτεμβρίου 1986 στην υπόθεση 175/83, Culmsee κατά Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (Συλλογή 1986, σ. 2667).

42 — Βλ. σκέψη 17 της αποφάσεως της 30ής Σεπτεμβρίου 1986 (η οποία παρατίθεται στην προηγούμενη υποσημείωση).

54. Κατά συνέπεια, το τρίτο μέρος του δεύτερου λόγου αναιρέσεως πρέπει να γίνει δεκτό, επειδή η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση δεν ανταποκρίνεται στα κριτήρια που τίθενται για την ύπαρξη νομότυπης αιτιολογίας.

55. 2. Κατά την άποψή μου, το Δικαστήριο θα πρέπει να δεχθεί ότι η παράβαση των κανόνων αυτών περί αιτολογίας αρκεί για την αναίρεση της αποφάσεως του Πρωτοδικείου (εντός των ορίων που θέτει ο σχετικός λόγος αναιρέσεως) [43]. Δεν νομίζω ότι είναι σκόπιμο να εξετάσω και τον λόγο αναιρέσεως που αφορά την παράβαση του κοινοτικού δικαίου. Εφόσον λείπει πλήρως η αιτιολογία της αποφάσεως του Πρωτοδικείου επί ενός βασικού σημείου, το Δικαστήριο θα ενεργούσε, εφόσον προέβαινε στην εξέταση αυτή, ως *πρωτοβάθμιο δικαστήριο* και θα εξασθένιζε συνεπώς τη λειτουργία που επιτελεί το Πρωτοδικείο. Οι ενδοιασμοί αυτοί ίσως δεν θα είχαν καμία αξία, αν η λύση του επίμαχου προβλήματος και οι σκέψεις που επιβάλλονται συναφώς ήσαν προφανείς. Αυτό όμως δεν συμβαίνει εν προκειμένω, αν ληφθούν υπόψη οι περίπλοκες και προβληματικές συνέπειες που έχει για την παροχή έννομης προστασίας και την παθητική νομιμοποίηση η ατυχής διάκριση των αρμοδιοτήτων μεταξύ αφενός της αρμόδιας για τους διορισμούς αρχής και αφετέρου των νομοθετικών οργάνων.

Δεύτερο κεφάλαιο: *Οι αιτιάσεις σχετικά με τους «τόκους υπερημερίας» και την αποζημίωση που επιδίκασε το Πρωτοδικείο και σχετικά με τα κριτήρια που επέλεξε για τον υπολογισμό των τόκων και της αποζημιώσεως*

56. Στο κεφάλαιο αυτό θεωρώ ότι είναι σκόπιμο να εξετάσω καταρχάς τον *τρίτο λόγο αναιρέσεως*. Στη συνέχεια θα εξετάσω τον *πρώτο λόγο αναιρέσεως* και *το πρώτο και το δεύτερο μέρος του δεύτερου λόγου αναιρέσεως*, που είναι συναφώς κρίσιμα.

Επί του τρίτου λόγου αναιρέσεως

57. *1.* Με τον λόγο αναιρέσεως αυτό η Επιτροπή βάλλει κυρίως κατά του γεγονότος ότι το Πρωτοδικείο, ως συνέπεια της καθυστερήσεως που σημειώθηκε στην έκδοση του κανονισμού 3294/88, επιδίκασε αποζημίωση ίση με την απώλεια της αγοραστικής δυνάμεως, η οποία υπολογίστηκε με βάση τα στατιστικά στοιχεία. Ο λόγος αυτός υποδιαιρείται σε τρία μέρη — παρά την κάπως υπερβολικά στενά διατυπωμένη επικεφαλίδα του, στην οποία αναφέρεται μόνο ένα από τα μέρη αυτά.

58. Με το πρώτο μέρος του τρίτου λόγου αναιρέσεως [44] η Επιτροπή υποστηρίζει ότι το Πρωτοδικείο παρερμήνευσε την έννοια της ζημίας ως παρακολουθήματος της προσβολής ορισμένου δικαιώματος. Με τις σκέψεις που εκθέτει στο σημείο 40 της προσβαλλομένης αποφάσεως, το Πρωτοδικείο παραβιάζει τις γενικές αρχές του δικαίου και διευρύνει απαράδεκτα την έννοια της ζημίας.

43 — Βλ. την απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1992 στην υπόθεση C-68/91 P, Moritz κατά Επιτροπής (Συλλογή 1992, σ. I-6849, σκέψεις 24 έως 26).

44 — Σελίδα 29, σημεία 39 και 40, της αιτήσεως αναιρέσεως.

59. Με το δεύτερο μέρος [45] η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι το Πρωτοδικείο παραβίασε τις γενικές αρχές που διέπουν την υποχρέωση αποδείξεως και κατά τις οποίες ο ισχυρισμός περί επελεύσεως ζημίας πρέπει να υποβάλλεται σε απόδειξη και πρέπει να αποδεικνύεται ότι ευσταθεί. Το Πρωτοδικείο θεώρησε εκ των προτέρων αποδεδειγμένη τη ζημία των υπαλλήλων, μολονότι οι υπάλληλοι δεν προέβαλαν καν τον ισχυρισμό ότι είχαν υποστεί τέτοια ζημία.

60. Στο τρίτο μέρος [46] αναφέρεται ότι η Επιτροπή δεν αμφισβητεί ότι από τεχνική άποψη είναι δυνατή η τιμαριθμική αναπροσαρμογή των μισθών με την οποία να λαμβάνεται υπόψη η αγοραστική δύναμη του νομίσματος. Η μέθοδος αυτή έχει ήδη χρησιμοποιηθεί από πολλές χώρες. Η τιμαριθμική αναπροσαρμογή της αξίας του χρήματος όμως μπορεί να στηριχθεί μόνο σε πράξη του κοινοτικού νομοθέτη, η οποία δεν έχει εκδοθεί εν προκειμένω.

61. *II.* Και τα τρία μέρη του λόγου αναιρέσεως αυτού εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό: η Επιτροπή επιδιώκει, όσον αφορά την αποζημίωση (τους λεγόμενους «τόκους προς αποκατάσταση της ζημίας»), την αναίρεση της προσβαλλομένης αποφάσεως και την αποδοχή του αιτήματος απορρίψεως της αγωγής, το οποίο προέβαλε πρωτοδίκως. Με τον λόγο αναιρέσεως αυτό αποπειράται να αποδείξει ότι η απώλεια αγοραστικής δυνάμεως δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αποζημιώσεως.

62. *III.* Από τη συγκριτική εξέταση αυτών των τριών μερών του ανωτέρω λόγου αναιρέσεως προκύπτει πάντως ότι το πρώτο και το δεύτερο μέρος δεν ενδείκνυνται τόσο για την επίλυση των αναφυομένων προβλημάτων όσο το τρίτο μέρος.

63. Συναφώς επιβάλλεται καταρχάς η διαπίστωση ότι η προκειμένη υπόθεση αφορά μια τελείως ειδική κατάσταση, και συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του υπαλληλικού δικαίου, την καθυστερημένη θέσπιση μιας ρυθμίσεως για την ανά πενταετία προσαρμογή ενός διορθωτικού συντελεστή. Η ιδιαιτερότητα ακριβώς αυτή τονίζεται με το τρίτο μέρος του λόγου αναιρέσεως: η Επιτροπή επικαλείται το γεγονός ότι οι εφαρμοστέες στην περίπτωση αυτή κοινοτικές ρυθμίσεις δεν προβλέπουν την αντιστάθμιση της μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως, η οποία επομένως δεν μπορεί — καθαυτή — να χορηγηθεί. Τα άλλα δύο μέρη του λόγου αναιρέσεως αφορούν, αντίθετα, γενικούς κανόνες του δικαίου περί αποζημιώσεως, μολονότι στην προκειμένη περίπτωση δεν τίθεται τόσο γενικά το πρόβλημα της αντισταθμίσεως της μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως στο πλαίσιο του δικαίου της αποζημιώσεως.

64. Επιπλέον, δεν μπορεί να εξεταστεί το ζήτημα αν η απώλεια αγοραστικής δυνάμεως και μόνο αποτελεί «ζημία» ή «απόδειξη της ζημίας», αν δεν προσδιοριστούν οι *θετικές* προϋποθέσεις που απορρέουν από τις έννοιες αυτές. Κατά την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση όμως, οι υπάλληλοι επικαλέστηκαν, προκειμένου να αποδείξουν ενώπιον του Πρωτοδικείου τη ζημία τους, το γεγονός και μόνο της μειώσεως της αξίας του χρήματος και επέλεξαν τα ενδεδειγμένα προς τούτο αποδεικτικά μέσα (στατιστικά στοιχεία). Ο ορισμός των θετικών προϋποθέσεων, σύμφωνα με τα ανωτέρω, δεν θα είχε επομένως καμία χρησιμότητα εν προκειμένω.

45 — Σελίδες 30 έως 32, σημεία 41 έως 50, της αιτήσεως αναιρέσεως.

46 — Σελίδα 32, σημείο 54, της αιτήσεως αναιρέσεως.

65. Για όλους αυτούς τους λόγους, προτείνω να αρχίσουμε με την εξέταση του *τρίτου μέρους του τρίτου λόγου αναιρέσεως* και να εξετάσουμε τα άλλα δύο μέρη μόνο εφόσον τούτο είναι αναγκαίο για να αποφανθούμε επί του σκοπού που επιδιώκεται με αυτόν τον λόγο αναιρέσεως [47].

66. *IV.* Εντός του ανωτέρω οροθετηθέντος αυτού πλαισίου μπορώ να διατυπώσω πολύ σύντομα τις παρατηρήσεις μου σχετικά με τις ενστάσεις απαραδέκτου του τρίτου λόγου αναιρέσεως, τις οποίες πρότειναν οι υπάλληλοι.

67. Ο ισχυρισμός ότι αυτός ο λόγος αναιρέσεως αφορά την εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων από το Πρωτοδικείο και συνεπώς δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη από το Δικαστήριο αφορά μόνο τα δύο πρώτα μέρη αυτού του λόγου αναιρέσεως και συνεπώς δεν είναι κρίσιμος για το τρίτο μέρος του. Το ίδιο ισχύει και για το επιχείρημα ότι εν προκειμένω συντρέχουν οι δύο προϋποθέσεις που θέτει η Επιτροπή, δηλαδή ο ισχυρισμός περί υπάρξεως ζημίας και η απόδειξη της ζημίας αυτής.

68. Τέλος, πρέπει να απορριφθεί επίσης το επιχείρημα των υπαλλήλων ότι οι γενικές αρχές που επικαλείται η Επιτροπή με τον τρίτο λόγο αναιρέσεως δεν έχουν αναγνωριστεί μέχρι σήμερα, ειδικότερα δε ότι δεν βρίσκουν κανένα έρεισμα στη νομολογία. Το επιχείρημα αυτό αφορά στην πραγματικότητα όχι το παραδεκτό, αλλά το βάσιμο του λόγου αναιρέσεως, το οποίο θα εξετάσω στο επόμενο σημείο.

47 — Βλ. ανωτέρω σημείο 61.

69. *V. 1.* Το αν ο επίμαχος λόγος αναιρέσεως είναι βάσιμος πρέπει να κριθεί βάσει των κανόνων που θα μπορούσαν να διέπουν την αντιστάθμιση της απώλειας της αγοραστικής δυνάμεως. Ορθώς το Πρωτοδικείο δέχθηκε [48] ότι στην περίπτωση αυτή εφαρμογή μπορούν να έχουν μόνο οι κανόνες περί εξωσυμβατικής ευθύνης. Αφού τα άρθρα 64 και 65 του ΚΥΚ δεν προβλέπουν την αντιστάθμιση της μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως ούτε σε περίπτωση καθυστερημένης προσαρμογής των αποδοχών, η επίμαχη εν προκειμένω αξίωση δεν μπορεί να βασιστεί στον ΚΥΚ [49].

70. *2.* Οι γενικές αρχές που ισχύουν για την ευθύνη των οργάνων έναντι των υπαλλήλων των Κοινοτήτων δεν απαντούν στο γραπτό κοινοτικό δίκαιο. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου πάντως συνάγεται ότι στην περίπτωση αυτή έχουν εφαρμογή παρεμφερείς αρχές προς τις ισχύουσες στο πλαίσιο του άρθρου 215, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ [50].

71. Η πάγια νομολογία που έχει διαμορφωθεί στο υπαλληλικό δίκαιο και κατά την οποία προϋποθέσεις για τη γένεση ευθύνης αποτελούν η ύπαρξη υπηρεσιακού πταίσματος, ζημίας και αιτιώδους συνάφειας μεταξύ

48 — Βλ. σκέψη 35 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

49 — Απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 1986 στην υπόθεση 264/83, Delhez κατά Επιτροπής (Συλλογή 1986, σ. 2749, σκέψη 16).

50 — Η άποψη αυτή εκφράστηκε ρητά από τον γενικό εισαγγελέα Sir Gordon Slynn, με τις προτάσεις που ανέπτυξε στις 26 Ιουνίου 1986 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 169/83 και 136/84, Leussink κατά Επιτροπής (Συλλογή 1986, σ. 2812, και συγκεκριμένα σ. 2814).

του πταίσματος και της ζημίας αυτής [51] ανταποκρίνεται ουσιαστικά [52] προς τα προβλεπόμενα από το άρθρο 215 της Συνθήκης ΕΟΚ. Επιπλέον, το Δικαστήριο, στην υπόθεση Leussink [53], χαρακτήρισε τις απαιτήσεις αποζημιώσεως ενός υπαλλήλου, οι οποίες απέρρεαν από την υπηρεσιακή του σχέση, καθώς και τις απαιτήσεις της οικογένειάς του, οι οποίες απέρρεαν από το άρθρο 215 της Συνθήκης ΕΟΚ, ενιαία ως απαιτήσεις πηγάζουσες από το «κοινό δίκαιο» [54]. Όσον αφορά τις τελευταίες αυτές απαιτήσεις, το Δικαστήριο συνήγαγε ορισμένα συμπεράσματα από τις «έννομες τάξεις των κρατών μελών» [55], στις οποίες παραπέμπει το άρθρο 215, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ, σχετικά με τη ρύθμιση της εξωσυμβατικής ευθύνης.

72. Όταν η εξωσυμβατική ευθύνη διέπεται, όπως στην περίπτωση του άρθρου 215, παράγραφος 2, και του υπαλληλικού δικαίου, από άγραφες γενικές αρχές, τότε πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, πέραν των συμπερασμάτων που συνάγονται από τα δίκαια των κρατών μελών [56], το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το συγκεκριμένο ζήτημα ευθύνης [57]. Αυτό είχε, μεταξύ άλλων, ως αποτέλεσμα ότι σε ορισμένες περιπτώσεις νομοθετικής δραστηριότητας της Κοινότητας η γένεση ευθύνης της εξαρτήθηκε από περιοριστικές προϋποθέσεις, τις οποίες το Δικαστήριο συνήγαγε από τα δίκαια των κρατών μελών [58].

73. Στην προκειμένη όμως περίπτωση δεν τίθεται ζήτημα για τις προϋποθέσεις της ευθύνης, αλλά για τις έννομες συνέπειες (δηλαδή τον υπολογισμό της παροχής προς αποκατάσταση της ζημίας) που επέρχονται όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές [59]. Δεν βλέπω όμως κανένα λόγο για τον οποίο πρέπει να εφαρμόζονται συναφώς άλλα κριτήρια και να μη λαμβάνεται υπόψη, κατά τον υπολογισμό της αποζημιώσεως, το όλο πλαίσιο εντός του οποίου τίθεται το ζήτημα της ευθύνης [60]. Επιπλέον, ενδέχεται οι προϋποθέσεις γενέσεως της ευθύνης που απαιτούνται εντός του συγκεκριμένου πλαισίου να μην απορρέουν μόνο από τα δίκαια των

51 — Βλ., π. χ., την απόφαση της 28ης Μαΐου 1970 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 19/69, 20/69, 25/69 και 30/69, Richez-Parise κατά Επιτροπής (Slg. 1970, σ. 325).

52 — Η σχέση μεταξύ των εννοιών «έλλειψη νομιμότητας» και «υπηρεσιακό πταίσμα» δεν έχει διασαφηνιστεί πλήρως μέχρι σήμερα. Από πολλούς θεωρητικούς του δικαίου υποστηρίζεται η άποψη ότι η κατά την έννοια του άρθρου 215 της Συνθήκης ΕΟΚ «έλλειψη νομιμότητας» θεμελιώνει ταυτόχρονα την ύπαρξη υπηρεσιακού πταίσματος (για τις σχετικές παραπομπές βλ. Huglo, Juris Classeur, Europe, Fasc. 370, αριθ. 21).
Βλ. επίσης την απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1987 στην υπόθεση 111/86, Delauche κατά Επιτροπής (Συλλογή 1987, σ. 5345, σκέψη 30), με την οποία το Δικαστήριο έθεσε, στο πλαίσιο του υπαλληλικού δικαίου, την προϋπόθεση να είναι «παράνομη η συμπεριφορά που προσάπτεται στα κοινοτικά όργανα». Βλ. επίσης την απόφαση της 11ης Ιουλίου 1980 στην υπόθεση 137/79, Kohll κατά Επιτροπής (Slg. 1980, σ. 2601, σκέψη 16), με την οποία το Δικαστήριο (στο πλαίσιο επίσης του υπαλληλικού δικαίου) παραπέμπει στο άρθρο 215 της Συνθήκης ΕΟΚ.
Στην προκειμένη περίπτωση πάντως προτιμώ την έννοια του υπηρεσιακού πταίσματος, επειδή η διαπιστωθείσα από το Πρωτοδικείο παράβαση αφορά άγραφο κανόνα, για την εφαρμογή του οποίου πρέπει επιπλέον να λαμβάνονται υπόψη οι περιστάσεις της συγκεκριμένης υποθέσεως: βλ. σκέψεις 36 και 37 της προσβαλλομένης αποφάσεως.

53 — Απόφαση της 8ης Οκτωβρίου 1986 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 169/83 και 136/84, Leussink κατά Επιτροπής (Συλλογή 1986, σ. 2801).

54 — Βλ. την επικεφαλίδα της σκέψεως 10 και το κείμενο της σκέψεως 13 της αποφάσεως.

55 — Βλ. σκέψη 22 της αποφάσεως.

56 — Όπως είναι γνωστό, το κοινοτικό δίκαιο δεν αποτελεί πλήρες νομικό σύστημα και χρειάζεται και σε άλλους τομείς να συμπληρώνεται από γενικές αρχές του δικαίου, οι οποίες απορρέουν από τα δίκαια των κρατών μελών: σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα βλ., π. χ., την απόφαση της 14ης Μαΐου 1984 στην υπόθεση 14/73, Nold κατά Επιτροπής (Slg. 1974, σ. 491, σκέψη 13).

57 — Όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης ΕΚΑΧ, το κριτήριο του γενικού πλαισίου έγινε ρητά δεκτό με δύο πρόσφατες αποφάσεις, την απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 1992 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-363//88 και C-364/88, Finsider κ. λπ. κατά Επιτροπής (Συλλογή 1992, σ. I-359, σκέψη 24), και την απόφαση της 18ης Μαΐου 1993 στην υπόθεση C-220/91 P, Επιτροπή κατά Stahlwerke Peine-Salzgitter (Συλλογή 1993, σ. I-2393, σκέψη 29).

58 — Βλ. ως τελευταία απόφαση την απόφαση της 19ης Μαΐου 1992 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-104/89 και C-37/90, Mulder κ. λπ. κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (Συλλογή 1992, σ. I-3061, σκέψη 12).
Όσον αφορά το κριτήριο που εφάρμοσε το Δικαστήριο, βλ. γενικώς Joliet, Le droit institutionnel des Communautés européennes, Le contentieux, Λιέγη 1981, σ. 269 έως 271, και Rideau/ Charrier, Code de procédures européennes, Παρίσι 1990, σ. 189.

59 — Η Επιτροπή δεν αμφισβήτησε ότι, αν ληφθεί υπόψη η ημερομηνία κατά την οποία υπέβαλε τις προτάσεις της, υφίσταται πταίσμα της, για το οποίο μπορεί να έχει ευθύνη.

60 — Την άποψη αυτή συμμερίζονται προφανώς και ο γενικός εισαγγελέας Mancini, προτάσεις της 11ης Δεκεμβρίου 1984 στην υπόθεση 158/79, Roumengous Carpentier κατά Επιτροπής (Συλλογή 1985, σ. 39, και συγκεκριμένα σ. 42), και ο δικαστής Biancarelli, ο οποίος ανέπτυξε ως γενικός εισαγγελέας προτάσεις στις 30 Ιανουαρίου 1991 στην υπόθεση T-120/89, Stahlwerke Peine-Salzgitter κατά Επιτροπής (Συλλογή 1991, σ. II-279, και συγκεκριμένα σ. 364).

κρατών μελών, αλλά και από το περιεχόμενο και τους σκοπούς των κοινοτικών διατάξεων στον οικείο τομέα [61].

74. *3.* Πρέπει συνεπώς να εξεταστεί αν η απαίτηση των υπαλλήλων να αντισταθμιστεί η μείωση της αγοραστικής δυνάμεώς τους είναι βάσιμη, ενόψει των δικαίων των κρατών μελών και του πλαισίου στο οποίο εντάσσεται η απαίτηση αυτή.

75. *α)* Μέχρι σήμερα το Δικαστήριο δεν είχε την ευκαιρία να εξετάσει το ζήτημα αυτό, όπως οροθετήθηκε ανωτέρω. Ένα τμήμα των αποφάσεων υπαλληλικού δικαίου που αφορούν την προσαρμογή προς την εξέλιξη της αγοραστικής δυνάμεως έχουν ως αντικείμενο την ερμηνεία των μηχανισμών των άρθρων 64 και 65 του ΚΥΚ [62]. Γενικά επιβάλλεται η διαπίστωση ότι οι διατάξεις αυτές έχουν ερμηνευθεί ευρέως, σύμφωνα με τον σκοπό τους [63].

76. Με ορισμένες άλλες αποφάσεις, αντικείμενο των οποίων ήταν η μείωση της αγοραστικής δυνάμεως σε σχέση με απαιτήσεις των οποίων το ύψος κατά το κρίσιμο χρονικό σημείο προβλεπόταν επακριβώς από νομοθετικές διατάξεις, το Δικαστήριο δεν δέχθηκε να ισχύσει μεταγενέστερο χρονικό σημείο, πράγμα που θα ήταν ευνοϊκότερο για τον υπάλληλο [64]. Τούτο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η άλλη όψη της προηγουμένως αναφερθείσας ευρείας ερμηνείας.

77. *β)* Η τελευταία αυτή σκέψη πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να ληφθεί υπόψη και όσον αφορά την αποζημίωση που οφείλεται ενδεχομένως λόγω της καθυστερήσεως. Η ρύθμιση της οποίας καθυστέρησε η εφαρμογή εντάσσεται — υπό την προαναφερθείσα έννοια — στο πλαίσιο εντός του οποίου προβάλλεται και η επίμαχη απαίτηση. Από τη ρύθμιση αυτή μπορεί π. χ. να συνάγεται ότι η διά δικαστικής αποφάσεως προσαρμογή του ποσού προς την εξέλιξη της αγοραστικής δυνάμεως αποτελεί ξένο σώμα εντός του συστήματος.

78. Τούτο ακριβώς συμβαίνει εν προκειμένω.

79. Καταρχάς πρέπει να υπομνηστεί ο σκοπός των άρθρων 64 και 65. Οι διατάξεις αυτές ρυθμίζουν από χρονική και τοπική άποψη την προσαρμογή των μισθών προς την εξέλιξη της οικονομικής καταστάσεως, ιδίως δε προς την εξέλιξη της αγοραστικής δυνάμεως. Στην περίπτωση του άρθρου 65,

61 — Βλ. την απόφαση της 10ης Ιουλίου 1969 στην υπόθεση 9/69, Sayag κατά Leduc (Slg. 1969, σ. 329, σκέψεις 5 έως 11), και τις προτάσεις που ανέπτυξε την 1η Ιουλίου 1969 ο γενικός εισαγγελέας Gand στην υπόθεση αυτή, όπ. π., σ. 338, και συγκεκριμένα σ. 341).

62 — Αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 1982 στην υπόθεση 59/81, Επιτροπή κατά Συμβουλίου (Συλλογή 1982, σ. 3329). της 15ης Δεκεμβρίου 1982 στην υπόθεση 158/79, Roumengous Carpentier κατά Επιτροπής (Συλλογή 1982, σ. 4379). της 28ης Ιουνίου 1988 στην υπόθεση 7/87, Επιτροπή κατά Συμβουλίου (Συλλογή 1988, σ. 3401). της 23ης Ιανουαρίου 1992, Επιτροπή κατά Συμβουλίου (Συλλογή 1992, σ. I-221).

63 — Βλ. συναφώς την απόφαση της 31ης Μαΐου 1979 στην υπόθεση 156/78, Newth κατά Επιτροπής (Slg. 1979, σ. 1941), και την απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1980 στην υπόθεση 256/78, Misenta κατά Επιτροπής (Slg. 1980, σ. 219).

64 — Βλ., π. χ., την απόφαση της 21ης Μαΐου 1981 στην υπόθεση 156/80, Morbelli κατά Επιτροπής (Συλλογή 1981, σ. 1357, σκέψη 34). Βλ. επίσης την απόφαση του Πρωτοδικείου της 28ης Φεβρουαρίου 1992 στην υπόθεση T-8/90, Colmant κατά Επιτροπής (Συλλογή 1992, σ. II-469).

το κέντρο βάρους αποτελεί το χρονικό σημείο της προσαρμογής, αφού το άρθρο αυτό ρυθμίζει την ετήσια προσαρμογή των αποδοχών. Αντίθετα, το άρθρο 64 αφορά κυρίως την προσαρμογή από πλευράς τόπου, αφού σκοπός του είναι να εξασφαλιστεί η καταβολή ισοδύναμων περίπου μισθών στους υπαλλήλους, ανεξάρτητα από τον τόπο υπηρεσίας τους εντός των Κοινοτήτων.

80. Σκοπός και των δύο αυτών διατάξεων είναι η εκπόνηση ρυθμίσεων περί αποδοχών, οι οποίες προβλέπουν την καταβολή ορισμένων *ονομαστικών* ποσών. Αν η αγοραστική αξία των ποσών αυτών μειωθεί ακόμη και κατά τη διάρκεια ισχύος των ρυθμίσεων αυτών, η προσαρμογή μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με τη θέσπιση νέων μέτρων κατά τα άρθρα 64 και 65, τα οποία συμπληρώνουν ή αντικαθιστούν τα προηγούμενα.

81. Συναφώς πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη ότι οι μηχανισμοί προσαρμογής τους οποίους προβλέπουν οι δύο αυτές διατάξεις βασίζονται σε εκ των υστέρων έλεγχο: η προσαρμογή πραγματοποιείται πάντοτε βάσει των ήδη *επελθουσών* και όχι των προσδοκώμενων εξελίξεων. Δεν προβλέπεται όμως ότι για την προσαρμογή πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το χρονικό διάστημα που έχει παρέλθει από την ημερομηνία που έχει επιλεγεί ως ημερομηνία ενάρξεως της ισχύος της προσαρμογής αυτής. Τούτο ισχύει ακόμη και στην περίπτωση του άρθρου 65, το οποίο προβλέπει μια συγκεκριμένη ημερομηνία (στην παράγραφο 1) και ορισμένη προθεσμία (στην παράγραφο 2) για την παρέμβαση του Συμβουλίου. Ούτε στην περίπτωση «καθυστερήσεως» της εκδόσεως της ρυθμίσεως περί προσαρμογής προβλέπει ο ΚΥΚ καμία ανάλογη αύξηση των ονομαστικών ποσών. Όπως αναφέρθηκε ήδη, οι μηχανισμοί αυτοί αποτελούν, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, εξαντλητική ρύθμιση.

82. Δεύτερον, πρέπει να υπομνηστεί ότι, κατά τον ΚΥΚ, η προσαρμογή των μισθών επαφίεται στην Επιτροπή και το Συμβούλιο. Όπως προκύπτει από τη δικογραφία, στη διαδικασία εκπονήσεως της προτάσεως της Επιτροπής μετέχουν και εκπρόσωποι του προσωπικού.

83. Από την άποψη αυτή δεν μπορώ να συμφωνήσω ότι το κοινοτικό δικαστήριο πρέπει να επιδικάζει, σε περίπτωση καθυστερημένης προσαρμογής, ορισμένο ποσό προς αντιστάθμιση της μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως. Η λύση αυτή θα αντέβαινε προς τον εξαντλητικό χαρακτήρα που έχουν οι ρυθμίσεις, προς την αρμοδιότητα της Επιτροπής και του Συμβουλίου και τη σημασία που έχει για τη συμμετοχή του προσωπικού η φάση εκπονήσεως της προτάσεως.

84. Οι ενδοιασμοί αυτοί δεν θα έπρεπε, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να ληφθούν υπόψη, εφόσον η παράλειψη των οργάνων κατέληγε να θίγει την ίδια την ουσία της γενικής αρχής περί πρόνοιας. Εν προκειμένω όμως δεν υπάρχουν στοιχεία ότι συμβαίνει κάτι τέτοιο (εκτός του ότι από τη νομολογία συνάγονται ορισμένες ενδείξεις για το πώς μπορούν να αντιμετωπίζουν οι υπάλληλοι τέτοιες ακραίες καταστάσεις, π. χ. προσβάλλοντας το συγκεκριμένο εκκαθαριστικό σημείωμα αποδοχών [65]).

65 — Βλ. την απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1982 στην υπόθεση Roumengous Carpentier (υποσημείωση 37).

85. Το συμπέρασμα αυτό, το οποίο συνήχθη από το όλο πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το ζήτημα της ευθύνης εν προκειμένω, δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση, αν ληφθούν υπόψη τα κριτήρια στα οποία στηρίχθηκε η απόφαση της 19ης Μαΐου 1982 στην υπόθεση Dumortier [66], δεδομένου ότι το πλαίσιο ακριβώς εντός του οποίου εκδόθηκε η απόφαση εκείνη ήταν διαφορετικό.

86. Η απόφαση Dumortier εκδόθηκε κατόπιν της εκδόσεως μη οριστικής αποφάσεως το 1979 [67], με την οποία διαπιστώθηκε η ευθύνη της Κοινότητας λόγω της καταργήσεως των επιστροφών για το gritz αραβοσίτου. Το Δικαστήριο υπολόγισε αρχικά την αποζημίωση βάσει του ύψους των επιστροφών που θα είχαν καταβληθεί στις ενάγουσες, αν η σχετική ρύθμιση δεν είχε καταργηθεί παρανόμως. Με την οριστική απόφαση του 1982 το Δικαστήριο δέχθηκε ότι τα ποσά που όφειλε η Κοινότητα στις ενάγουσες έπρεπε να μετατραπούν σε εθνικό νόμισμα βάσει της ισοτιμίας του ECU προς το εκάστοτε κρίσιμο εθνικό νόμισμα η οποία ίσχυε κατά την ημέρα εκδόσεως της μη οριστικής αποφάσεως.

87. Κατά την άποψή μου, μεταξύ της ανωτέρω υποθέσεως και της προκειμένης δεν υπάρχουν αρκετά παράλληλα στοιχεία, ώστε να δικαιολογείται η επίμαχη επιλογή του Πρωτοδικείου υπέρ της αντισταθμίσεως της μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως.

88. Πρώτον, αντικείμενο της υποθέσεως Dumortier δεν ήταν η αύξηση του ονομαστικού ποσού των μη καταβληθεισών επιστροφών (αύξηση που θα επιτυγχανόταν με την καταβολή τόκων), αλλά για τη μετατροπή των — αμετάβλητων — ονομαστικών ποσών σε εθνικό νόμισμα. Το Δικαστήριο συνεπώς έλαβε υπόψη, με τη λύση που έδωσε στην ανωτέρω απόφαση, το γεγονός ότι οι μη πραγματοποιηθείσες πληρωμές παρουσίαζαν αναλογίες προς οφειλές σε ξένο νόμισμα. Το Δικαστήριο δηλαδή δεν έλαβε υπόψη τις ισοτιμίες που ίσχυαν κατά τις παρελθούσες ημερομηνίες κατά τις οποίες τα χρέη καθίσταντο απαιτητά, ώστε να διατάξει στη συνέχεια την αντιστάθμιση της μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως των ποσών αυτών.

89. Δεύτερον, το Δικαστήριο στηρίχθηκε σε μια ισοτιμία που αποτελούσε μέρος του μηχανισμού κοινοτικών επιστροφών, αντί να προβεί το ίδιο σε προσαρμογή των οφειλομένων ποσών βάσει της αγοραστικής δυνάμεως των διαφόρων εθνικών νομισμάτων.

90. Τρίτον, είναι σαφές ότι σκοπός του Δικαστηρίου ήταν να εξασφαλίσει την ίση μεταχείριση των δικαιούχων της αποζημιώσεως, πράγμα για το οποίο δεν τίθεται ζήτημα στην προκειμένη περίπτωση.

91. Για τη λύση που προτείνω εν προκειμένω δεν πρέπει να υπάρχουν ενδοιασμοί ούτε από την άποψη των δικαίων των κρατών μελών, τα οποία είναι επίσης κρίσιμα, παράλληλα με το κριτήριο του γενικού πλαισίου που εξετάσαμε μέχρι τώρα, για την εφαρμοστέα εν προκειμένω ρύθμιση περί ευθύνης.

92. Καταρχάς επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η προκειμένη υπόθεση αφορά την καθυστερημένη ικανοποίηση χρηματικών απαιτήσεων. Η καθυστέρηση μεν δεν σημειώθηκε

66 — Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 64/76 και 113/76, 167/78 και 239/78, 27/79, 28/79 και 45/79, Dumortier κ. λπ. κατά Συμβουλίου (Συλλογή 1982, σ. 1733).

67 — Απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 1979 (για τους αριθμούς υποθέσεων και τους διαδίκους βλ. την προηγούμενη υποσημείωση, Sig. 1979, σ. 3091).

κατά την καταβολή ορισμένου ή δυναμένου να προσδιοριστεί ποσού, αλλά κατά τη διάρκεια της διαδικασίας που κατέληξε στον προσδιορισμό του ποσού αυτού. Οι συνέπειες πάντως για τον δανειστή είναι και στις δύο περιπτώσεις οι ίδιες.

93. Αντίθετα, το Πρωτοδικείο έκανε διάκριση μεταξύ των δύο περιπτώσεων — λαμβάνοντας προφανώς υπόψη τις νομοθεσίες ορισμένων κρατών μελών (π. χ. του Βελγίου και της Ιταλίας) — και αποφάνθηκε ότι, όταν καθυστερεί ο προσδιορισμός των οφειλομένων ποσών, γεννάται απαίτηση αποζημιώσεως («τόκων προς αποκατάσταση ζημίας») ίσης προς την απώλεια της αγοραστικής δυνάμεως, ενώ κατά το Πρωτοδικείο, οι τόκοι υπερημερίας οφείλονται μόνο για τον χρόνο μετά τον προσδιορισμό αυτό. Ο ορισμός όμως αυτός των «τόκων προς αποκατάσταση ζημίας» ως ειδικής αποζημιώσεως για την απώλεια αγοραστικής δυνάμεως αφορά κυρίως τις περιπτώσεις στις οποίες ο δικαστής πρέπει να υπολογίσει αποζημίωση για *συνεχιζόμενη* ζημία και λαμβάνει υπόψη συναφώς το χρονικό διάστημα που παρέρχεται μεταξύ της επελεύσεως της ζημίας και της (οριστικής) δικαστικής αποφάσεως [68].

94. Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι η επιδίκαση τόκων λόγω της παρελεύσεως ορισμένου χρονικού διαστήματος, τόκων που υπολογίζονται βάσει των στατιστικών στοιχείων περί μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως, δεν επιτρέπεται ή επιτρέπεται σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις σε ορισμένα κράτη μέλη (π. χ. το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γαλλία και τη Γερμανία).

95. Κατά συνέπεια, για την προτεινόμενη εν προκειμένω λύση δεν πρέπει να υπάρχουν ενδοιασμοί ούτε και από την άποψη των εθνικών εννόμων τάξεων.

96. Συνεπώς πρέπει να γίνει δεκτός ο τρίτος λόγος αναιρέσεως.

Επί του πρώτου λόγου αναιρέσεως

97. *Ι.* Το βασικό επιχείρημα που αναπτύσσει η Επιτροπή εντός του πλαισίου αυτού είναι ότι η νομολογία του Δικαστηρίου δεν κάνει (πλέον) αυστηρή διάκριση μεταξύ τόκων υπερημερίας και αποζημιώσεως («τόκων προς αποκατάσταση ζημίας»). Η επιδίκαση *τόκων υπερημερίας* εξαρτάται παλαιόθεν από το αν η σχετική οφειλή είναι βέβαιη, προσδιορισμένη ή δυνάμενη να προσδιοριστεί και ληξιπρόθεσμη. Αντίθετα, κατά τον παραδοσιακό ορισμό, *«αποζημίωση»* καταβάλλεται στον δανειστή που αποδεικνύει ότι η ζημία συνεχίζεται. Προϋπόθεση είναι η ύπαρξη δόλιας ή αμελούς ενέργειας, ζημιογόνου γεγονότος και αιτιώδους συνάφειας μεταξύ ενέργειας και γεγονότος. Αντί όμως αυτής της διττής έννοιας, έχει αναπτυχθεί στη νομολογία μια αυτοτελής και ενιαία έννοια, η οποία στηρίζεται στην έννοια των τόκων υπερημερίας, αλλά είναι ευρύτερη από τον παραδοσιακό ορισμό των τόκων υπερημερίας. Σύμφωνα με τη νέα αυτή κατεύθυνση της νομολογίας, οι τόκοι αποτελούν απλώς την αντιστάθμιση της ζημίας που επέρχεται λόγω της καθυστερήσεως με την οποία τα κοινοτικά

68 — Βλ. τις προτάσεις που ανέπτυξε ο γενικός εισαγγελέας Van Gerven στις 26 Ιανουαρίου 1993 στην υπόθεση C-271/91, Marshall (Συλλογή 1993, σ. I-4367, I-4381, σημείο 23), καθώς και τις προτάσεις που ανέπτυξε ο γενικός εισαγγελέας Tesauro στις 16 Σεπτεμβρίου 1993 στην υπόθεση C-308/87, Grifoni κατά ΕΚΑΕ, Συλλογή 1994, σ. I-341, I-343, σημεία 22 και 24).

όργανα καταβάλλουν τα ποσά που οφείλουν σύμφωνα με τον ΚΥΚ. Προϋπόθεση για την επιδίκαση των τόκων αυτών είναι η ύπαρξη υπηρεσιακού πταίσματος της αρμόδιας για τους διορισμούς αρχής καθώς και ειδοποιήσεως ή οχλήσεως. Οι τόκοι αυτοί είναι ανάλογοι των νόμιμων τόκων που προβλέπουν οι νομοθεσίες των κρατών μελών και εμπεριέχουν συνεπώς, πέραν του στοιχείου ότι το χρήμα παράγει, κατά τη φυσική πορεία των πραγμάτων, καρπούς, και ένα στοιχείο που αφορά τη μείωση της αξίας του χρήματος.

98. *ΙΙ.* Δεν μπορώ εύκολα να προσδιορίσω τον σκοπό που επιδιώκει η Επιτροπή με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως, όταν αναπτύσσει τα ανωτέρω επιχειρήματα. Καταρχάς η Επιτροπή βάλλει κατά του τμήματος της αποφάσεως με το οποίο επιδικάστηκαν στους υπαλλήλους «τόκοι προς αποκατάσταση της ζημίας»: κατά την Επιτροπή, το Δικαστήριο δεν έχει δεχθεί ούτε στον τομέα του υπαλληλικού δικαίου ούτε σε κανέναν άλλο τομέα την ύπαρξη αυτοτελούς δικαιώματος προσαρμογής της αγοραστικής δυνάμεως ενός ποσού που καταβάλλεται καθυστερημένα [69]. Αντίθετα απ' ό, τι εκτίθεται στο σκεπτικό της αποφάσεως του Πρωτοδικείου [70], δεν υπάρχει καμία πάγια νομολογία σχετικά με την προσαρμογή της αξίας των καθυστερουμένων απαιτήσεων προς την εξέλιξη του τιμαρίθμου [71].

99. Επιπλέον όμως, η Επιτροπή επικρίνει επίσης το τμήμα της αποφάσεως που αφορά την απαίτηση «τόκων υπερημερίας»: η απαίτηση αυτή, ως γνωστόν, απορρίφθηκε από το Πρωτοδικείο, το οποίο δέχθηκε επί του σημείου αυτού το αίτημα της Επιτροπής. Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι το Πρωτοδικείο προέβη σε εσφαλμένη ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, όσον αφορά την οφειλή τόκων υπερημερίας σε περίπτωση καθυστερημένης καταβολής του μισθού υπαλλήλου [72]. Το Πρωτοδικείο, όταν κήρυξε αβάσιμο το αίτημα επιδικάσεως τόκων υπερημερίας, στηρίχθηκε σε έναν ορισμό τόκων υπερημερίας που, ενόψει της νομολογίας του Δικαστηρίου, δεν ισχύει πλέον [73].

100. Μολονότι η επιχειρηματολογία αυτή προκαλεί εκ πρώτης όψεως έκπληξη, αν ληφθούν υπόψη τα συμφέροντα της Επιτροπής, γίνεται πάντως αντιληπτό (με κάποιες δυσκολίες έστω) τί τελικά ενδιαφέρει την Επιτροπή. Θα ήθελα συναφώς να παραπέμψω στην απάντηση που έδωσε η Επιτροπή στην ένσταση των υπαλλήλων ότι ο πρώτος λόγος αναιρέσεως είναι απαράδεκτος, λόγω ελλείψεως εννόμου συμφέροντος της Επιτροπής, αφού η Επιτροπή δεν ηττήθηκε ως προς τους *τόκους υπερημερίας* (βλ. άρθρο 49, παράγραφος 2, του Οργανισμού του Δικαστηρίου ΕΟΚ). Με την απάντησή της η Επιτροπή ισχυρίζεται, μεταξύ άλλων, ότι έχει έννομο συμφέρον «να αποκατασταθεί η κατά τη γνώμη της ορθή ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου ως προς τους "τόκους προς αποκατάσταση της ζημίας"» [74]. Με τον πρώτο λόγο ακυρώσεως επιδιώκεται συνεπώς ο ίδιος σκοπός όπως και με τον τρίτο, δηλαδή η αναίρεση της προσβαλλομένης αποφάσεως κατά το μέρος κατά το οποίο το Πρωτοδικείο επιδίκασε, λόγω της καθυστερήσεως που σημειώθηκε, αποζημίωση βάσει μόνο των στατιστικών στοιχείων περί της εξελίξεως της αγοραστικής δυνάμεως.

69 — Σελίδα 18, σημείο 7, της αιτήσεως αναιρέσεως.

70 — Βλ. σκέψη 35.

71 — Σελίδα 17, σημεία 4 έως 6, και σ. 22, σημείο 18, της αιτήσεως αναιρέσεως.

72 — Σελίδα 16, σημείο 2, της αιτήσεως αναιρέσεως.

73 — Σελίδα 18, σημείο 10, της αιτήσεως αναιρέσεως.

74 — Σελίδα 2 του υπομνήματος αντικρούσεως (η υπογράμμιση δική μου).

101. Εν προκειμένω βέβαια δημιουργείται η εντύπωση ότι η Επιτροπή επιδιώκει επ' ευκαιρία της παρούσας υποθέσεως να πείσει γενικά το Δικαστήριο για την ορθότητα της απόψεώς της — ακόμη και όσον αφορά τους τόκους υπερημερίας. Ο επιδιωκόμενος πάντως με τον επίμαχο λόγο αναιρέσεως σκοπός περιορίζεται τυπικά στην ακύρωση της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως κατά την έκταση που προσδιορίστηκε ανωτέρω [75].

102. *III.* Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν νομίζω ότι είναι σκόπιμο να εξετάσω αυτοτελώς τον πρώτο λόγο αναιρέσεως. Για την εκ μέρους της Επιτροπής επίτευξη του εν λόγω σκοπού αρκεί, όπως είδαμε, ο τρίτος λόγος αναιρέσεως. Επιπλέον, κατά την εξέταση των λόγων που προβάλλονται με την ανταναίρεση θα έχω την ευκαιρία να εξετάσω την εναλλακτική λύση που προτείνει με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως η Επιτροπή έναντι της λύσεως που επέλεξε το Πρωτοδικείο, δηλαδή ότι σε μια περίπτωση όπως η προκειμένη δεν χορηγείται αντιστάθμιση της απώλειας αγοραστικής δυνάμεως που διαπιστώνεται βάσει των στατιστικών στοιχείων, αλλά χορηγούνται «τόκοι υπερημερίας» βάσει του «νόμιμου επιτοκίου».

Επί του πρώτου και του δεύτερου μέρους του δεύτερου λόγου αναιρέσεως

103. *I.* Όπως ακριβώς και ο πρώτος λόγος αναιρέσεως, οι αιτιάσεις αυτές αφορούν από κοινού και τα δύο σκέλη της αποφάσεως (τόσο τους τόκους υπερημερίας όσο και την αποζημίωση). Η Επιτροπή, στηριζόμενη στην αντίληψη την οποία θεωρεί ορθή [76], ισχυρίζεται ότι η απόφαση του Πρωτοδικείου είναι ελλιπώς αιτιολογημένη.

104. Δεδομένου ότι πρόκειται για αιτιάσεις που αφορούν το νομότυπο της αποφάσεως, δεν νομίζω ότι έχουν καταστεί άνευ αντικειμένου, λόγω του συμπεράσματος στο οποίο κατέληξα σε σχέση με τον τρίτο λόγο αναιρέσεως.

105. *II. 1.* Η Επιτροπή ισχυρίζεται καταρχάς ότι η αιτιολογία της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως είναι αντιφατική από δύο απόψεις. Πρώτον, το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε το Πρωτοδικείο δεν συμβιβάζεται με την (παραδοσιακή) διάκριση μεταξύ τόκων υπερημερίας και αποζημιώσεως («τόκων προς αντιστάθμιση ζημίας»). Δεύτερον, το Πρωτοδικείο δεν κατέληξε ούτε σε ολοκληρωμένη ερμηνεία της κοινοτικής αυτής έννοιας.

106. Οι υπάλληλοι εμμένουν συναφώς επί της απόψεώς τους ότι η Επιτροπή δεν έχει έννομο συμφέρον να προβάλει τις αιτιάσεις αυτές, αφού δεν ηττήθηκε ως προς τους τόκους υπερημερίας. Επ' αυτού αρκεί η διαπίστωση ότι οι αιτιάσεις της Επιτροπής στηρίζονται στην αντίληψη ότι η ελλιπής αιτιολογία αφορά ολόκληρη την απόφαση και επομένως καλύπτει και το τμήμα της αποφάσεως περί αποζημιώσεως, σε σχέση με την οποία η Επιτροπή ηττήθηκε. Το επιχείρημα των υπαλλήλων πρέπει συνεπώς να απορριφθεί.

75 — Βλ. ανωτέρω σημείο 100.

76 — Βλ. ανωτέρω σημείο 97.

107. Από άποψη ουσίας πάντως θεωρώ ότι ο ισχυρισμός της Επιτροπής είναι αβάσιμος. Το Πρωτοδικείο εξέθεσε με επαρκή σαφήνεια σε τί συνίσταται στην προκειμένη περίπτωση το κριτήριο της διακρίσεως μεταξύ τόκων υπερημερίας και αποζημιώσεως («τόκων προς αποκατάσταση ζημίας»): κριτήριο είναι το αν η κύρια απαίτηση είναι βέβαιη ως προς το ποσό ή τουλάχιστον προσδιορίσιμη [77]. Αντίθετα, οι ορισμοί των δύο επίμαχων εννοιών, επί των οποίων στηρίζεται η Επιτροπή [78], δεν περιέχονται στην απόφαση του Πρωτοδικείου. Κατά συνέπεια, η κατά την Επιτροπή υφισταμένη αντίφαση δεν εμφανίζεται, σε τελική ανάλυση, μεταξύ των επιμέρους τμημάτων του σκεπτικού της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, αλλά μεταξύ της νομικής αντιλήψεως της Επιτροπής και της νομικής αντιλήψεως του Πρωτοδικείου.

108. Το ίδιο συμπέρασμα επιβάλλεται και όσον αφορά την αιτίαση της Επιτροπής ότι το Πρωτοδικείο δεν προέβη σε ορθή εφαρμογή της κοινοτικής έννοιας (υπέρ της οποίας τάσσεται η Επιτροπή). Όπως αναγνωρίζει ήδη η Επιτροπή με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως, το Πρωτοδικείο δεν στηρίχθηκε στην έννοια αυτή. Επομένως, ούτε στο σημείο αυτό νομίζω ότι είναι ελλιπής η αιτιολογία της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

109. 2. Η Επιτροπή θεωρεί ότι υπάρχει άλλη μία παράβαση της υποχρεώσεως νομότυπης αιτιολογήσεως των αποφάσεων, η οποία αφορά το γεγονός ότι είχε υποβάλει την πρότασή της για τη ρύθμιση που κατέστη ο κανονισμός 3294/88 ήδη στο τέλος του 1985. Η Επιτροπή βασίζεται στο συμπέρασμα που συνήγαγε το Πρωτοδικείο, με τη σκέψη 38 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως [79], από το γεγονός αυτό και υποστηρίζει ότι το ίδιο το Πρωτοδικείο θεώρησε ότι η κύρια απαίτηση μπορούσε να προσδιοριστεί από το 1986. Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, αφού το Πρωτοδικείο κατέληξε στο συμπέρασμα αυτό, έπρεπε να επιδικάσει από το χρονικό αυτό σημείο τόκους υπερημερίας (και όχι αποζημίωση).

110. Ούτε αυτό το επιχείρημα είναι πειστικό. Όπως προκύπτει σαφώς από τις σκέψεις 23 και 24 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το Πρωτοδικείο αναγνώρισε ότι το Συμβούλιο διαθέτει ορισμένη διακριτική ευχέρεια κατά την ανά πενταετία προσαρμογή των διορθωτικών συντελεστών και συνεπώς θεώρησε ότι η κύρια απαίτηση δεν μπορούσε να προσδιοριστεί πριν από τις 24 Οκτωβρίου 1988, δηλαδή την ημερομηνία εκδόσεως από το Συμβούλιο του κανονισμού 3294/88. Υπό τις συνθήκες αυτές, η σκέψη 38 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, την οποία παραθέτει η Επιτροπή, δεν μπορεί παρά να έχει την έννοια ότι το Συμβούλιο διέθετε ήδη στις αρχές του 1986 όλα τα αναγκαία στοιχεία για την άσκηση της διακριτικής ευχέρειάς του.

111. *Κατόπιν* της εξετάσεως *της αιτήσεως αναιρέσεως της Επιτροπής* θεωρώ ότι οι λόγοι που προβάλλει είναι βάσιμοι,

— καθόσον η απόφαση δεν είναι επαρκώς αιτιολογημένη ως προς την απαίτηση

77 — Σκέψεις 23 έως 25 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

78 — Βλ. ανωτέρω σημείο 97.

79 — «Στην προκειμένη περίπτωση (...) η νομική βάση της ανά πενταετία προσαρμογής έπρεπε να είχε θεσπιστεί το αργότερο το 1986, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι τότε το Συμβούλιο διέθετε όλα τα αναγκαία στοιχεία για να εκδώσει κανονισμό σύμφωνο με τις επιταγές του ΚΥΚ.»

τόκων από το 1986 και εντεύθεν (δεύτερο και κυρίως τρίτο μέρος του δεύτερου λόγου αναιρέσεως),

— καθόσον το Πρωτοδικείο παρέβη το κοινοτικό δίκαιο, επειδή δέχθηκε ότι οι υπάλληλοι μπορούν να αξιώσουν, λόγω της διαπιστωθείσας καθυστερήσεως, την αντιστάθμιση της απώλειας της αγοραστικής δυνάμεώς τους, όπως προέκυπτε από τα στατιστικά στοιχεία (τρίτος λόγος αναιρέσεως).

Επί της ανταναιρέσεως των υπαλλήλων

112. Με το υπόμνημα αντικρούσεως οι υπάλληλοι άσκησαν ανταναίρεση για την περίπτωση κατά την οποία το Δικαστήριο θα αποφαινόταν εν όλω ή εν μέρει επί του βασίμου της αιτήσεως αναιρέσεως. Αν το Δικαστήριο δεχθεί την άποψή μου ότι οι ενστάσεις απαραδέκτου που προβάλλουν οι υπάλληλοι κατά της αιτήσεως αναιρέσεως της Επιτροπής ουσιαστικά δεν ευσταθούν [80], θα πληρούται η προϋπόθεση αυτή. Για τον λόγο αυτό θα εξετάσω στη συνέχεια την ανταναίρεση των υπαλλήλων.

80 — Νομίζω ότι δεν χρειάζεται να δοθεί απάντηση στο ζήτημα του παραδεκτού του πρώτου λόγου αναιρέσεως, το οποίο επίσης έθεσαν οι υπάλληλοι, αφού ο λόγος αυτός αναιρέσεως δεν έχει κρίσιμη σημασία εν προκειμένω (βλ. ανωτέρω σημείο 102).

Επί της τηρήσεως της προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο 49, παράγραφος 1, του Οργανισμού ΕΟΚ του Δικαστηρίου

113. Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι η ανταναίρεση είναι απαράδεκτη (στο σύνολό της), επειδή δεν τηρήθηκε η τρίμηνη προθεσμία που προβλέπεται στην ανωτέρω διάταξη. Κατά την Επιτροπή, ο Κανονισμός Διαδικασίας δεν προβλέπει τη δυνατότητα εκμεταλλεύσεως της ευκαιρίας που προσφέρεται από μια εμπροθέσμως ασκηθείσα αναίρεση, με σκοπό να τεθεί, με το υπόμνημα αντικρούσεως της αναιρέσεως, ζήτημα κύρους των κεφαλαίων της αποφάσεως που δεν προσβάλλονται με την αναίρεση.

114. Ο ισχυρισμός αυτός πρέπει να απορριφθεί. Το άρθρο 116, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας ορίζει τα εξής:

«Τα αιτήματα του υπομνήματος αντικρούσεως έχουν ως αντικείμενο:

— την ολική ή μερική απόρριψη της αιτήσεως αναιρέσεως ή την ολική ή μερική αναίρεση της αποφάσεως του Πρωτοδικείου,

— την ολική ή μερική αποδοχή των αιτημάτων που υποβλήθηκαν πρωτοδίκως, αποκλειομένου κάθε νέου αιτήματος.»

115. Από τη διάταξη αυτή προκύπτει σαφώς ότι σκοπός της είναι να δίδεται οπωσδήποτε στον αντίδικο η δυνατότητα αυτοτελούς προσβολής της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως. Η προκειμένη περίπτωση, στην οποία το Πρωτοδικείο δέχθηκε το ένα από τα δύο αιτήματα που υπέβαλαν πρωτοδίκως οι υπάλληλοι, ενώ απέρριψε το άλλο, δείχνει εξάλλου ότι ο σκοπός αυτός είναι θεμιτός, για λόγους ισότητας ευκαιριών μεταξύ των διαδίκων. Όσον αφορά την προθεσμία για την άσκηση της ανταναιρέσεως, από τα ανωτέρω προκύπτει ότι ο αναιρεσίβλητος δεν δεσμεύεται από το άρθρο 49, παράγραφος 1, του Οργανισμού ΕΟΚ του Δικαστηρίου, αλλά πρέπει απλώς να τηρήσει την προβλεπόμενη για την κατάθεση του υπομνήματος αντικρούσεως προθεσμία.

116. Για τον λόγο ακριβώς αυτό δεν μου προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι το Δικαστήριο, με μία πρόσφατη απόφαση [81], δέχθηκε σιωπηρά ότι η ανταναίρεση που ασκείται με το υπόμνημα αντικρούσεως είναι παραδεκτή.

117. Η ένσταση απαραδέκτου που προέβαλε η Επιτροπή πρέπει συνεπώς να απορριφθεί και στη συνέχεια πρέπει να εξετάστούν οι λόγοι που προβάλλουν οι υπάλληλοι.

Επί της υπάρξεως αντιφάσεως μεταξύ σκεπτικού και διατακτικού της αποφάσεως και επί της παραβιάσεως της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων

118. *Ι.* Τα επιχειρήματα που ανέπτυξαν επ' αυτού οι υπάλληλοι αφορούν κυρίως το ζήτημα ότι το Πρωτοδικείο όρισε ως ημερομηνία γενέσεως της υποχρεώσεως καταβολής αποζημιώσεως (dies a quo) την 1η Ιανουαρίου 1984. Οι υπάλληλοι βάλλουν κατά του γεγονότος ότι το Πρωτοδικείο δεν τους επιδίκασε αποζημίωση για τον προηγηθέντα χρόνο. Κατά τους υπαλλήλους, τούτο είναι ασυμβίβαστο με την ορθή διαπίστωση του Πρωτοδικείου ότι κάθε αδικαιολόγητη καθυστέρηση κατά τη θέσπιση της κανονιστικής ρυθμίσεως πρέπει να θεωρείται υπαίτια [82] και ότι η Επιτροπή διέθετε τα σχετικά έγγραφα του Eurostat ήδη τον Ιανουάριο του 1982 [83]. Κατά συνέπεια, υφίσταται στην απόφαση προφανής αντίφαση μεταξύ του σκεπτικού και του διατακτικού και η απόφαση συνιστά παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως.

119. Επιπλέον, κατά τους υπαλλήλους, δεν υπάρχει καμία δικαιολογία για την καθυστέρηση με την οποία ενήργησαν τα κοινοτικά όργανα. Στο σημείο αυτό οι υπάλληλοι αναφέρονται γενικά στις δυνατότητες των οργάνων να ενεργούν ταχέως.

81 — Απόφαση της 8ης Απριλίου 1992 στην υπόθεση C-346/90 P, F. κατά Επιτροπής (Συλλογή 1992, σ. I-2691).

82 — Σκέψη 36 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

83 — Σκέψη 29 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

120. Ο λόγος αυτός πρέπει να απορριφθεί, αφού με αυτόν τίθεται στην πραγματικότητα ζήτημα ορθότητας της εκτιμήσεως των πραγματικών περιστατικών από το Πρωτοδικείο. Το Πρωτοδικείο συνήγαγε από την εξέταση των διαφόρων φάσεων της διαδικασίας ότι «η εν λόγω κανονιστική ρύθμιση μπορούσε πράγματι (...) να θεσπιστεί ήδη από την 1η Ιανουαρίου 1984». Το Πρωτοδικείο έλαβε συναφώς υπόψη όχι μόνο το γεγονός ότι τα στοιχεία του Eurostat ήταν διαθέσιμα, αλλά και τον ρυθμό με τον οποίο πραγματοποιήθηκαν οι προπαρασκευαστικές συνεδριάσεις. Οι υπάλληλοι δεν ισχυρίστηκαν ότι το Πρωτοδικείο χρησιμοποίησε για την εκτίμηση αυτή κριτήρια που θα μπορούσαν να προσβληθούν για *νομικούς* λόγους. Συγκεκριμένα δε, δεν αμφισβήτησαν την αναγκαιότητα των προπαρασκευαστικών συνεδριάσεων μετά την παραλαβή των στοιχείων του Eurostat.

121. *II.* Ούτε το επιχείρημα των υπαλλήλων ότι το Πρωτοδικείο έπρεπε να λάβει επίσης υπόψη, όσον αφορά την αποζημίωση για τη μείωση της αγοραστικής δυνάμεως, τη μείωση της αξίας της ίδιας της αποζημιώσεως (από το 1988 μέχρι τον χρόνο της πραγματικής καταβολής) μπορεί να γίνει δεκτό. Ανεξάρτητα από το ότι δεν οφείλεται αποζημίωση ανάλογη προς τη μείωση της αγοραστικής δυνάμεως [84], η επίμαχη αξίωση προβλήθηκε από τους υπαλλήλους για πρώτη φορά κατά την αναιρετική διαδικασία. Όπως προκύπτει από το άρθρο 116, παράγραφος 1, δεύτερη περίπτωση, και παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας, δεν μπορεί συνεπώς να ληφθεί υπόψη.

84 — Βλ. ανωτέρω σημεία 57 έως 96.

Επί της παραβιάσεως των γενικών αρχών που ισχύουν για την αποζημίωση

122. Το σπουδαιότερο μέρος της ανταναιρέσεως αφορά την απόφαση του Πρωτοδικείου επί του αιτήματος καταβολής «τόκων υπερημερίας». Το Πρωτοδικείο απέρριψε, ως γνωστόν, το αίτημα αυτό, στηριζόμενο στην απόφαση Ammann [85], επειδή δεν μπορούσε να υπάρχει καθυστέρηση της εξοφλήσεως ληξιπροθέσμου χρέους, αφού πριν από την έκδοση του κανονισμού 3294/88 δεν υπήρχε καμία βέβαια ή αντικειμενικώς προσδιορίσιμη απαίτηση.

123. *I.* Πριν εξετάσω τις επικρίσεις των υπαλλήλων για τις σκέψεις αυτές του Πρωτοδικείου, θα ήθελα πρώτα να τονίσω δύο σημαντικά κατά την άποψή μου σημεία.

124. Το πρώτο σημείο αφορά την έννοια των «τόκων υπερημερίας». Σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Campolongo [86], οι τόκοι αυτοί αποτελούν απόρροια της εκτιμήσεως και του καθορισμού από τον νομοθέτη της ζημίας που έχει επέλθει λόγω της καθυστερημένης εκπληρώσεως μιας ενοχής ή υποχρεώσεως. Κατά την παλαιά αυτή απόφαση του Δικαστηρίου, οι τόκοι υπερημερίας καταβάλλονται κατ' αποκοπήν, χωρίς να χρειάζεται να αποδειχθεί η επέλευση συγκεκριμένης ζημίας. Όσον αφορά το *επιτόκιο,* πρόκειται για το γνωστό σε πολλά κράτη μέλη νόμιμο επιτόκιο (βλ. π. χ. το βελγικό, το γαλλικό, το ιταλικό και το γερμανικό δίκαιο). Το ότι οι τόκοι υπερημερίας αποτελούν τόκους που

85 — Απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 1986 στην υπόθεση 174/83, Ammann κ. λπ. κατά Συμβουλίου (Συλλογή 1986, σ. 2647).

86 — Απόφαση της 15ης Ιουλίου 1960 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 27/59 και 39/59, Campolongo κατά Ανωτάτης Αρχής (Sig. 1960, σ. 819, και συγκεκριμένα σ. 853).

καταβάλλονται με κατ' αποκοπήν επιτόκιο επαναλήφθηκε από το Δικαστήριο και σε μεταγενέστερες αποφάσεις [87]. Αντίθετα, το Δικαστήριο εγκατέλειψε, ήδη το 1964 [88], την άποψη (που είχε δεχθεί με την απόφαση Campolongo) ότι δεν είναι δυνατή η καταβολή τόκων υπερημερίας, εφόσον καμία σχετική ρύθμιση δεν απαντά στο κοινοτικό δίκαιο. Από τότε το κατ' αποκοπήν επιτόκιο καθορίζεται από το ίδιο το Δικαστήριο, με τις πλέον δε πρόσφατες αποφάσεις συνήθως σε 8 % ετησίως [89]. Στη συνέχεια θα θεωρήσω συνεπώς ότι οι διάδικοι και το Πρωτοδικείο έχουν προσδώσει στον εν λόγω όρο την έννοια αυτή.

125. Το δεύτερο σημείο που θα ήθελα να εξετάσω προκαταρκτικώς αφορά τον ισχυρισμό στον οποίο στήριξαν οι υπάλληλοι το αίτημα επιδικάσεως τόκων υπερημερίας, το οποίο υπέβαλαν στο Πρωτοδικείο. Κατά την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, το αίτημα αυτό στηρίζεται «στην αδικαιολόγητη καθυστέρηση με την οποία η Επιτροπή τούς κατέβαλε τα καθυστερούμενα ποσά των αποδοχών που τους οφείλονταν» [90]. Οι επικρίσεις των υπαλλήλων στρέφονταν συνεπώς κατά της καθυστερήσεως «με την οποία *εκκαθαρίστηκαν* οι καθυστερούμενες αποδοχές τους» [91]. Με τις αιτιάσεις τους αυτές οι υπάλληλοι επικαλέστηκαν, προς στήριξη του αιτήματός τους, τα ίδια στοιχεία τα οποία θεώρησε και το Πρωτοδικείο ότι θεμελίωναν την ευθύνη της Επιτροπής (όσον αφορά τουλάχιστον την αντιστάθμιση της βάσει των στατιστικών δεδομένων μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως των αποδοχών των υπαλλήλων).

126. *ΙΙ.* Κατόπιν των ανωτέρω προκαταρκτικών παρατηρήσεων, το ζήτημα που έθεσαν οι υπάλληλοι με την προκειμένη αιτίασή τους είναι αν πρέπει να καταβληθούν τόκοι υπερημερίας βάσει κατ' αποκοπήν επιτοκίου, λόγω της καθυστερήσεως που σημειώθηκε κατά την έκδοση της ρυθμίσεως περί προσαρμογής, εν όψει του ότι, όπως είδαμε, δεν γεννάται αξίωση για αντιστάθμιση της βάσει στατιστικών στοιχείων μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως λόγω της καθυστερήσεως αυτής.

127. Κατά την άποψη των υπαλλήλων, η προκειμένη υπόθεση διαφέρει από την υπόθεση Ammann κατά το ότι η καθυστέρηση στην υπόθεση Ammann ανήλθε σε ένα έτος και δέκα μήνες μόνο, ενώ στην προκειμένη υπόθεση παρήλθαν περισσότερα από οκτώ έτη μέχρι την καταβολή των οφειλομένων καθυστερουμένων αποδοχών. Αν τα κριτήρια που καθιερώθηκαν με την απόφαση εκείνη εφαρμοστούν στην προκειμένη υπόθεση, θα δημιουργηθεί κενό στην παροχή έννομης προστασίας ή θα υπάρξει σοβαρή παραβίαση της γενικής αρχής ότι, όταν οι χρηματικές υποχρεώσεις εκπληρώνονται καθυστερημένα, οφείλεται αποζημίωση. Κατά τους υπαλλήλους, αν δεν υπήρχαν οι τόκοι υπερημερίας ή η δυνατότητα διορθώσεως της αξίας του χρήματος, οι υπάλληλοι δεν θα είχαν κανένα μέσο να αντιμετωπίσουν στις περιπτώσεις τις οποίες τα κοινοτικά όργανα καθυστερούν για κάποιο λόγο

87 — Βλ., π. χ., την απόφαση της 16ης Μαρτίου 1978 στην υπόθεση 115/76, Leonardini κατά Επιτροπής (Slg. 1978, σ. 735), καθώς και την απόφαση της 2ας Ιουλίου 1981 στην υπόθεση 185/80, Garganese κατά Επιτροπής (Συλλογή 1981, σ. 1785, σκέψεις 19 έως 21).

88 — Βλ. την απόφαση της 19ης Μαρτίου 1964 στην υπόθεση 11/63, Lepape κατά Ανωτάτης Αρχής (Slg. 1964, σ. 131, ιδίως σ. 156 και 162).

89 — Βλ., όσον αφορά το υπαλληλικό δίκαιο, π. χ., την απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1987 στην υπόθεση 21/86, Σαμαρά κατά Επιτροπής (Συλλογή 1987, σ. 804), και, όσον αφορά γενικά την ευθύνη, την απόφαση της 19ης Μαΐου 1992 στην υπόθεση Mulder (βλ. ανωτέρω υποσημείωση 58).

90 — Σκέψη 20 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

91 — Σκέψη 21 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

την έκδοση νομικών διατάξεων πέραν μιας εύλογης προθεσμίας.

128. Κατά τους υπαλλήλους, το επιχείρημα ότι πριν από την έκδοση του κανονισμού του Συμβουλίου δεν υπήρχε απαίτηση που να μπορεί να προσδιοριστεί δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να επιδικαστεί αποζημίωση υπό μορφή τόκων υπερημερίας ή υπό άλλη μορφή, εφόσον κατά τη διαδικασία θεσπίσεως του επίμαχου μέτρου σημειώνεται υπερβολικά μεγάλη καθυστέρηση. Στις περιπτώσεις αυτές η καταβολή τόκων υπερημερίας θα μπορούσε να αποτελεί δίκαιη λύση, υπό την επιφύλαξη της παραχωρήσεως μιας εύλογης προθεσμίας, για την οποία πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η φύση της συγκεκριμένης διαδικασίας.

129. Θεωρώ ότι τα επιχειρήματα αυτά είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος τους βάσιμα.

130. Η διαπίστωση του Πρωτοδικείου ότι η κύρια απαίτηση (που ισούνταν με το ποσό που έπρεπε να καταβληθεί εκ των υστέρων κατόπιν της ανά πενταετία προσαρμογής) προσδιορίστηκε μετά την έκδοση του κανονισμού 3294/88 [92] είναι ορθή και δεν μπορεί να αμφισβητηθεί.

131. Αντίθετα, το γεγονός αυτό δεν κωλύει την επιδίκαση τόκων υπερημερίας σε περίπτωση καθυστερήσεων της διαδικασίας.

92 — Βλ., όσον αφορά το άρθρο 65, την απόφαση Ammann και τις παράλληλες αποφάσεις της ίδιας ημέρας (βλ. ανωτέρω υποσημείωση 85).

132. Είναι βέβαιο ότι η απόφαση Campolongo [93] εμπεριείχε ήδη την ιδέα ότι οι τόκοι υπερημερίας είναι *ανεξάρτητοι από την ύπαρξη υπηρεσιακού πταίσματος* και έχουν τον χαρακτήρα μιας αυτομάτως επιβαλλομένης κυρώσεως, όταν δεν εξοφλείται εγκαίρως *ληξιπρόθεσμο* χρέος.

133. Η αντίληψη αυτή, ακόμη και αν ευσταθεί σε ορισμένες συγκεκριμένες περιπτώσεις [94], έχει αποδειχθεί πάντως ότι δεν ενδείκνυται στο πλαίσιο του υπαλληλικού δικαίου. Στο υπαλληλικό δίκαιο κατέστη ταχύτατα σαφές ότι είναι αναγκαία η χορήγηση τόκων υπερημερίας ως αποζημιώσεως, όταν η καθυστερημένη ικανοποίηση ληξιπρόθεσμων απαιτήσεων οφείλεται σε υπηρεσιακό πταίσμα. Η καθυστέρηση αυτή σημειώνεται κατά κανόνα στην πράξη, όταν ανακύπτει διαφορά σχετικά με την ερμηνεία του ΚΥΚ. Για τον λόγο αυτό το Δικαστήριο θεώρησε ότι και στις περιπτώσεις αυτές ήταν ενδεδειγμένος ένας μηχανισμός κατ'

93 — Βλ. υποσημείωση 86.

94 — Βλ., π. χ., τους τόκους υπερημερίας που επιδίκασε το Δικαστήριο στην υπόθεση Berti για τον χρόνο μετά την έκδοση της οριστικής αποφάσεως με την οποία είχε αποφανθεί επί του ύψους της απαιτήσεως αποζημιώσεως του ενάγοντος (απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 1985 στην υπόθεση 131/81, Berti κατά Επιτροπής, Συλλογή 1985, σ. 645). Οι τόκοι αυτοί είναι παρεμφερείς με τους τόκους που έχει επιδικάσει το Δικαστήριο σε δίκες που αφορούσαν την ευθύνη της Κοινότητας στον τομέα της κοινής γεωργικής πολιτικής: βλ. καταρχάς τις λεγόμενες αποφάσεις «quellmehl» και «gritz» αραβοσίτου, της 4ης Οκτωβρίου 1979 (βλ. υποσημείωση 67 και τις παράλληλες αποφάσεις της ίδιας ημέρας), ως τελευταία δε απόφαση βλ. την εκδοθείσα στην υπόθεση Mulder (υποσημείωση 58).

αποκοπήν «τόκων υπερημερίας» [95]. Στις περιπτώσεις αυτές η απαίτηση τόκων δεν στηρίζεται απλώς στη μη τήρηση του ληξιπροθέσμου, αλλά ο πραγματικός λόγος έγκειται στην εσφαλμένη ερμηνεία του ΚΥΚ [96] και συνεπώς σε υπηρεσιακό πταίσμα, έστω και αν το πταίσμα αυτό περιορίζεται μόνο στην προαναφερθείσα πλάνη περί την ερμηνεία [97].

134. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να υπενθυμίσω ότι για τον δανειστή μιας χρηματικής οφειλής δεν έχει από οικονομική άποψη καμία διαφορά αν ο οφειλέτης καθυστερεί την πληρωμή μετά το χρονικό σημείο κατά το οποίο προσδιορίστηκε ή μπορούσε να προσδιοριστεί το οφειλόμενο ποσό ή αν η καθυστέρησή του και συνεπώς το υπηρεσιακό πταίσμα ανατρέχει σε προηγούμενη φάση, και συγκεκριμένα στον προσδιορισμό του οφειλομένου ποσού (ή των κριτηρίων για τον προσδιορισμό του) [98].

135. Νομίζω ότι η διάκριση μεταξύ των δύο αυτών περιπτώσεων δεν θα ήταν δικαιολογημένη ούτε και από την άποψη των συμφερόντων του οφειλέτη. Εφόσον σε περιπτώσεις σαν την προκειμένη η κύρια οφειλή δεν μπορεί να προσδιοριστεί πριν από την έκδοση της κανονιστικής ρυθμίσεως, τούτο σημαίνει ότι το αρμόδιο όργανο έχει *διακριτική ευχέρεια*. Το στοιχείο όμως αυτό δεν είναι κρίσιμο, καθόσον η διακριτική αυτή ευχέρεια δεν θίγεται από την επιδίκαση τόκων υπερημερίας (λόγω της καθυστερήσεως της διαδικασίας). Δεν θα μπορούσε δηλαδή κατά κανόνα να υποστηριχθεί ότι, αν η διεξαγωγή της διαδικασίας ήταν απρόσκοπτη, η διακριτική ευχέρεια θα είχε ασκηθεί διαφορετικά. Κατά συνέπεια, όσον αφορά την προκειμένη περίπτωση, δεν βλέπω για ποιο λόγο το περιεχόμενο των προτάσεων της Επιτροπής θα ήταν διαφορετικό, αν είχε διαξαγάγει τις σχετικές διαβουλεύσεις με ταχύτερο ρυθμό. Ούτε η στάση του Συμβουλίου έναντι των προτάσεων αυτών θα είχε μεταβληθεί, αν οι προτάσεις αυτές του είχαν υποβληθεί νωρίτερα.

136. Κατά συνέπεια, σε αυτές τις περιπτώσεις καθυστερήσεως υπάρχει το τεκμήριο ότι, ακόμη και αν τα όργανα είχαν ενεργήσει ταχύτερα, *θα είχε εκδοθεί νωρίτερα η ίδια απόφαση που εκδόθηκε κατά διακριτική ευχέρεια* [99].

137. Πριν εξετάσω την απόφαση Ammann, θα ήθελα να τονίσω ότι στην ανωτέρω διαπίστωση στηρίζεται σημαντικός αριθμός αποφάσεων του Δικαστηρίου.

138. Η πρώτη σχετική απόφαση είναι κατ' ανάγκη η εξετασθείσα ήδη [100] απόφαση

95 — Βλ., π. χ., την απόφαση της 13ης Ιουλίου 1978 στην υπόθεση 114/77, Jacquemart κατά Επιτροπής (Slg. 1978, σ. 1697). την απόφαση της 16ης Οκτωβρίου 1980 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 63/79 και 64/79, Boizard κατά Επιτροπής (Συλλογή 1980, σ. 2975). την απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 1981 στην υπόθεση 40/79, P. κατά Επιτροπής (Συλλογή 1981, σ. 361). και την απόφαση της 18ης Μαρτίου 1982 στην υπόθεση 103/81, Chaumont-Barthel κατά Κοινοβουλίου (Συλλογή 1982, σ. 1003).

96 — Βλ. την απόφαση της 13ης Οκτωβρίου 1977 στην υπόθεση 106/76, Gelders-Deboeck κατά Επιτροπής (Slg. 1977, σ. 1623, σκέψεις 25 έως 30).

97 — Βλ. την απόφαση της 27ης Απριλίου 1989 στην υπόθεση 271/81, Fedeli κατά Κοινοβουλίου (συνοπτική δημοσίευση στη Συλλογή 1989, σ. 973. βλ. σκέψεις 15 και 16 του πλήρους κειμένου). Το αργότερο με την απόφαση αυτή το Δικαστήριο έπαυσε να θέτει ως προϋπόθεση την ύπαρξη «βαριάς» πλάνης κατά την ερμηνεία, κατά την έννοια της αποφάσεως Gelders (βλ. προηγούμενη υποσημείωση).

98 — Βλ. ανωτέρω σημείο 92.

99 — Όσον αφορά την καθυστέρηση που σημειώθηκε στο Συμβούλιο, βλ. ανωτέρω σημεία 28 έως 54 και κατωτέρω σημείο 144.

100 — Βλ. σημεία 42 και 43 ανωτέρω.

Roumengous Carpentier, της 15ης Ιανουαρίου 1985 [101], με την οποία το Δικαστήριο επέκρινε «την υπερβολική βραδύτητα με την οποία τα κοινοτικά όργανα εκτέλεσαν τα καθήκοντά τους». Η προκειμένη περίπτωση μιας υπερβολικά αργής διεξαγωγής της διαδικασίας εκ μέρους της Επιτροπής δεν μπορεί βέβαια να συγκριθεί απ' όλες τις απόψεις με την περίπτωση που αφορούσε η ανωτέρω απόφαση και στην οποία η Επιτροπή είχε προκαλέσει καθυστέρηση στη γένεση των αξιώσεων των υπαλλήλων, καθόσον είχε προκαλέσει και ανεχθεί μια παράνομη κατάσταση [102]. Ακόμη όμως και στην ανωτέρω απόφαση εκφράζεται η άποψη ότι η απαίτηση τόκων υπερημερίας μπορεί να βασίζεται και σε ενέργειες που καθυστέρησαν τη γένεση και τον προσδιορισμό αξιώσεων.

139. Η άποψη την οποία υποστηρίζω εκφράζεται επίσης σε μια ολόκληρη σειρά αποφάσεων που αφορούν τον προσδιορισμό του βαθμού αναπηρίας, ο οποίος αποτελεί αναμφίβολα πράξη ασκήσεως διακριτικής ευχέρειας [103]. Στην υπόθεση Leonardini π. χ. το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η συμπεριφορά της Επιτροπής δεν ανταποκρινόταν προς τις προϋποθέσεις του άρθρου 73 και καθυστέρησε τον διακανονισμό της υποθέσεως [104]. Κατόπιν αυτού το Δικαστήριο επιδίκασε «τόκους υπερημερίας» (προς ετήσιο επιτόκιο 8 %) από την ημέρα κατά την οποία μπορούσε να έχει περατωθεί η υπόθεση. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι στο σημείο αυτό και η υπόθεση Β. κατά Επιτροπής [105]. Από τις σαφέστατα διατυπωμένες σκέψεις της αποφάσεως αυτής προκύπτει ότι το Δικαστήριο εξομοιώνει την καθυστέρηση που σημειώνεται κατά τον προσδιορισμό του βαθμού αναπηρίας προς την καθυστερημένη καταβολή των οφειλομένων μετά τον προσδιορισμό αυτό ποσών [106].

140. Ίδια ήταν η συλλογιστική του Δικαστηρίου και στην υπόθεση Williams [107]. Η εκ μέρους της αρμόδιας για τους διορισμούς αρχής κατάταξη του προσφεύγοντος της ανωτέρω υποθέσεως σε μισθολογικό κλιμάκιο δεν ανταποκρινόταν στα κριτήρια που καθόρισε η ίδια (μετά την πρόσληψη του προσφεύγοντος). Το Δικαστήριο υποχρέωσε την αρμόδια για τους διορισμούς αρχή όχι μόνο να διορθώσει, «σύμφωνα με τα κριτήρια που αναφέρονται στην απόφαση [του Φεβρουαρίου 1980]», το κλιμάκιο στο οποίο είχε καταταγεί ο προσφεύγων [108], αλλά και «να καταβάλει *τις προκύπτουσες από την εν λόγω διόρθωση μισθολογικές διαφορές*, εντόκως προς 6 % από την ημερομηνία που κατέστησαν απαιτητές» [109].

141. Ας έλθουμε τώρα στην απόφαση Ammann.

142. Με την ανωτέρω απόφαση το Δικαστήριο απάντησε στο επιχείρημα των υπαλ-

101 — Υποσημείωση 34. βλ. και τις αναφερόμενες στην υποσημείωση αυτή παράλληλες αποφάσεις της ίδιας ημέρας.

102 — Βλ. ανωτέρω σημείο 45.

103 — Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1976 στην υπόθεση 101/74, Kurrer κατά Συμβουλίου (Slg. 1976, σ. 259). απόφαση της 16ης Μαρτίου 1978 στην υπόθεση 115/76, Leonardini κατά Επιτροπής (Slg. 1978, σ. 735). απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 1979 στην υπόθεση 152/77, Β. κατά Επιτροπής (Slg. 1979, σ. 2819). απόφαση της 21ης Μαΐου 1981 στην υπόθεση 156/80, Morbelli κατά Επιτροπής (Συλλογή 1981, σ. 1357). απόφαση της 14ης Ιουλίου 1981 στην υπόθεση 186/80, Suss κατά Επιτροπής (Συλλογή 1981, σ. 2041).

104 — Απόφαση Leonardini, βλ. προηγούμενη υποσημείωση, σκέψη 12.

105 — Βλ. υποσημείωση 103.

106 — Σκέψεις 20 και 21 της αποφάσεως.

107 — Απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 1982 στην υπόθεση 9/81, Williams κατά Ελεγκτικού Συνεδρίου (Συλλογή 1982, σ. 3301).

108 — Σημείο 1 του διατακτικού.

109 — Σημείο 2 του διατακτικού (η υπογράμμιση δική μου).

λήλων ότι η προβλεπόμενη από το άρθρο 65 του ΚΥΚ ρύθμιση περί προσαρμογής είχε εκδοθεί «μετά την παρέλευση των συνήθων χρονικών ορίων, με υπερβολική καθυστέρηση» [110], ότι «η υποχρέωση καταβολής τόκων υπερημερίας υπάρχει ενδεχομένως μόνο εφόσον η κύρια οφειλή είναι βεβαία ως προς το ποσό ή τουλάχιστον προσδιορίσιμη βάσει δεδομένων αντικειμενικών στοιχείων» [111].

143. Από τη σκέψη 22 της αποφάσεως προκύπτει όμως ότι το Δικαστήριο δεν θεωρεί ότι ο κανόνας αυτός είναι απόλυτος. Στη σκέψη αυτή το Δικαστήριο εξέτασε την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί μετά την έκδοση της αποφάσεως του Δικαστηρίου με την οποία είχε ακυρωθεί μια προγενέστερη παράνομη ρύθμιση περί προσαρμογής:

«Ανακύπτει εξάλλου το ζήτημα αν μπορεί να γίνει λόγος για υποχρέωση καταβολής τόκων υπερημερίας στην περίπτωση όπου καθυστερεί αδικαιολόγητα ο ίδιος ο καθορισμός του ύψους της απαιτήσεως των αποδοχών. Εν προκειμένω όμως το Συμβούλιο προκειμένου να συμμορφωθεί με την προαναφερθείσα απόφαση του Δικαστηρίου (...) εξέδωσε χωρίς καθυστέρηση (...) τον κανονισμό (...)»

144. Το Δικαστήριο όμως δεν εξήγησε για ποιο λόγο δεν εξέτασε την καθυστέρηση που είχε ήδη σημειωθεί πριν από την έκδοση της ακυρωτικής αποφάσεώς του. Η καθυστέρηση πάντως οφειλόταν αποκλειστικά και μόνο στο ότι η ρύθμιση περί προσαρμογής είχε μεν εκδοθεί εγκαίρως, αλλά το περιεχόμενό της ήταν αρχικά παράνομο. Ίσως το Δικαστήριο να θεώρησε ότι συνέτρεχε πρόβλημα ευθύνης για νομοθετικές πράξεις [112], το οποίο δεν ετίθετο πλέον μετά την έκδοση της ακυρωτικής αποφάσεώς του. Στην προκειμένη όμως υπόθεση τα στοιχεία αυτά απαντούν μόνο σε σχέση με τον μετά την έκδοση του παράνομου κανονισμού 3619/86 χρόνο. για τον χρόνο όμως αυτό η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση επιβάλλεται να ακυρωθεί λόγω ελλιπούς αιτιολογίας [113]. Κατά το διάστημα από τις αρχές 1984 μέχρι το τέλος του 1985 σημειώθηκε σαφώς καθυστέρηση για την οποία υπέχει ευθύνη η Επιτροπή, σημειώθηκε δηλαδή «υπερβολική βραδύτητα», όπως διατυπώθηκε από το Δικαστήριο με την απόφαση Roumengous Carpentier.

145. Δεν μπορώ να συμφωνήσω με την άποψη των υπαλλήλων ότι η απόφαση Ammann εξηγείται από το γεγονός ότι στην υπόθεση εκείνη το διάστημα που είχε παρέλθει μεταξύ *της ημέρας κατά την οποία έπρεπε να πραγματοποιηθεί η προσαρμογή* και της *θεσπίσεως του μέτρου* (ή της καταβολής των επίμαχων ποσών) ήταν σχετικά βραχύ. Το αν κατ' αρχήν οφείλονται τόκοι εξαρτάται από την ύπαρξη *αδικαιολόγητης καθυστερήσεως* κατά την έκδοση της ρυθμίσεως περί προσαρμογής. Η «καθυστέρηση» αυτή αρχίζει οπωσδήποτε σε κάποιο χρονικό σημείο που έπεται της ημέρας κατά την οποία έπρεπε να θεσπιστεί η σχετική ρύθμιση. Σε διαφορετική περίπτωση, η *διάρκεια* της αδικαιολόγητης καθυστερήσεως θα αποτελούσε απλώς κριτήριο αναφοράς για το *ύψος* της απαιτήσεως τόκων και όχι για την *κατ' αρχήν γένεση* της απαιτήσεως αυτής.

110 — Σκέψη 17 της αποφάσεως.
111 — Σκέψη 19 της αποφάσεως.
112 — Βλ. ανωτέρω σημείο 72.
113 — Βλ. ανωτέρω σημεία 28 έως 54.

146. Εν πάση περιπτώσει, θεωρώ ότι, σε τελική ανάλυση, η λύση αυτή δεν αντίκειται προς την απόφαση Ammann.

147. Η επιδίκαση τόκων υπερημερίας δεν δημιουργεί προβλήματα ούτε σε σχέση με τις σκέψεις που ανέπτυξα για να αποδείξω ότι δεν υπάρχει αξίωση αντισταθμίσεως βάσει των στατιστικών δεδομένων της μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως [114].

148. Οι τόκοι υπερημερίας αποτελούν μορφή αποζημιώσεως η οποία δεν ενέχει, αντίθετα απ' ό, τι συμβαίνει με την αντιστάθμιση της μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως, παρέμβαση του κοινοτικού δικαστή στις αρμοδιότητες του Συμβουλίου και της Επιτροπής και στις διαδικασίες ενώπιόν τους. Η επιδίκαση των τόκων αυτών έχει διαμορφωθεί νομολογιακά, μετά από ορισμένους αρχικούς δισταγμούς [115], ως χαρακτηριστικό μέσο δικαιοδοτικής δραστηριότητας. Το δε επιτόκιο δεν εκφράζει καμία συστηματική προσαρμογή προς την αγοραστική δύναμη (πράγμα που αποτελεί αρμοδιότητα μόνο των προαναφερθέντων οργάνων), αλλά μια κατ' αποκοπήν αντιστάθμιση, η οποία δεν αφορά ειδικά την τάδε ή τη δείνα μορφή ζημίας (και συγκεκριμένα: τη μείωση της αγοραστικής δυνάμεως ή τη μείωση των δυνατοτήτων περιουσιακών τοποθετήσεων). Επιπλέον, οι τόκοι αυτού του είδους εμπεριέχουν, στο κοινοτικό δίκαιο, ένα στοιχείο κυρώσεως [116]: πρώτον, ο δανειστής δεν χρειάζεται να αποδείξει την ύπαρξη ζημίας και, δεύτερον, το μέγεθος της καθυστερήσεως μπορεί να επηρεάσει το επιτόκιο [117].

149. *III.* Από όλα τα ανωτέρω συνάγεται ότι, αντίθετα απ' ό, τι δέχθηκε το Πρωτοδικείο με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, στους υπαλλήλους πρέπει να επιδικαστούν τόκοι υπερημερίας, τουλάχιστον για το διάστημα από 1η Ιανουαρίου 1984 μέχρι 31 Δεκεμβρίου 1985, για την καθυστέρηση που σημειώθηκε κατά την έκδοση του κανονισμού 3294/88.

Τελικές παρατηρήσεις

150. Κατά συνέπεια, η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση πρέπει να ακυρωθεί, αφού γίνουν δεκτοί οι λόγοι αναιρέσεως και ανταναιρέσεως που θεωρώ ότι είναι βάσιμοι.

151. Όσον αφορά το δεύτερο και το τρίτο μέρος του δεύτερου λόγου αναιρέσεως [118], το Πρωτοδικείο θα πρέπει να εξετάσει εκ νέου το ζήτημα της ευθύνης για τον μετά το 1986 χρόνο. Επιπλέον, εφόσον στους υπαλλήλους πρέπει να επιδικαστούν, αφού γίνει δεκτή η ανταναίρεσή τους, τόκοι υπερημερίας, απομένει να καθοριστεί ένα εύλογο επιτόκιο. ο καθορισμός αυτός εναπό-

114 — Βλ. ανωτέρω σημεία 77 έως 94.

115 — Βλ. ανωτέρω σημείο 124.

116 — Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Mancini, της 31ης Ιανουαρίου 1985, στην υπόθεση Ammann (Συλλογή 1986, σ. 2131, και συγκεκριμένα σ. 2140).

117 — Βλ. την απόφαση Leonardini (υποσημείωση 103), σκέψη 37.

118 — Βλ. ανωτέρω σημεία 20 έως 55.

κειται στο Πρωτοδικείο. Συνεπώς, κατά το άρθρο 54 του Οργανισμού ΕΟΚ του Δικαστηρίου, η υπόθεση πρέπει να αναπεμφθεί στο Πρωτοδικείο.

152. Στην περίπτωση αυτή, το Δικαστήριο πρέπει, κατά το άρθρο 122 του Κανονισμού Διαδικασίας, να επιφυλαχθεί ως προς τα δικαστικά έξοδα.

Γ — Πρόταση

153. Για όλους αυτούς τους λόγους, προτείνω στο Δικαστήριο

— να αναιρέσει την απόφαση που εκδόθηκε στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Τ-17/89, Τ-21/89 και Τ-25/89,

— να αναπέμψει την υπόθεση στο Πρωτοδικείο για να την κρίνει,

— να επιφυλαχθεί ως προς τα δικαστικά έξοδα.